ॐ

శ్రీ భగవద్గీత

అథ దశమోఽధ్యాయః

పదియవ అధ్యాయము

విభూతియోగః

విభూతియోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు :-

'విభూతియోగము' - విభూతియనగా ఐశ్వర్యము. మహిమాతిశయము. ఈ చరాచరప్రపంచమంతయు భగవంతునియొక్క వ్యక్తరూపమే. కావున వారి విభూతియే యగును. ఇదియంతయు వారి మహిమావిస్తారమే, చిద్విలాసమే అయియున్నది. భగవద్విభూతియే యగు ఈ ప్రపంచమున భగవానుడు విశేషముగ అభివ్యక్తమైన పదార్థములనుగూర్చి వ్యక్తులనుగూర్చి వర్ణింపబడిన అధ్యాయమగుటచే దీనికి 'విభూతియోగము' అని పేరు వచ్చినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

(1) భగవంతుని విభూతియొక్క యోగశక్తులయొక్క వర్ణనము - వాని నెఱుగుట వలన గలుగు ఫలితము. (1 శ్లో॥ నుండి 7 శ్లో॥ వఱకు)

(2) ఫల, ప్రభావసహితముగ భక్తియోగముయొక్క నిరూపణము. -(8 శ్లో॥ నుండి 11 శ్లో॥ వఱకు)

(3) అర్జునుడు భగవానుని స్తుతించుట, స్వకీయవిభూతిని, యోగశక్తిని వర్ణించి చెప్పుడని ప్రార్థించుట. - (12శ్లో॥ నుండి 18శ్లో॥ వఱకు)

(4) భగవానునిచే గావింపబడిన విభూతివర్ణనము - (19 శ్లో॥ నుండి 42 శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

ఏడవ అధ్యాయమున, ఎనిమిదవ అధ్యాయమున, తొమ్మిదవ అధ్యాయమున అచటచట సంక్షేపముగ భగవానుడు తన విభూతులనుగూర్చి తెలియజేసిరి. భక్తుల యొక్క ఉపాసనా సౌకర్యార్థము ఇపుడు తన విభూతులను విశదముగ వర్ణింపదలంచి భగవాను డీ యధ్యాయమును ప్రారంభించుచున్నారు. అట్టి భగవద్విభూతులయొక్క జ్ఞానముచే సర్వత్ర ఈశ్వరదృష్టి అలవడగలదు. అత్తఱి భక్తి చక్కగ అభివృద్ధినొంది క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క చివఱ చెప్పబడిన "మన్మనాభవ మద్భక్తో" - అను బ్రహ్మాభ్యాసము లెస్సగ కార్యాన్వితముకాగలదు. అట్టి నిరంతరాత్మదృష్టికొఱకే భగవద్విభూతినిగూర్చిన విజ్ఞానము సహాయకారిగా

విభూతి యోగము

ఆదిత్యానామహం విష్ణుర్జ్యోతిషాం రవిరంశుమాన్
మరీచిర్మరుతామస్మి నక్షత్రాణామహం శశీ **(10–21)**

నేను ఆదిత్యులలో విష్ణువనువాడను, ప్రకాశింపజేయువానిలో కిరణములు గల సూర్యుడను, మరుత్తులను దేవతలలో మరీచియనువాడను, నక్షత్రములలో చంద్రుడను అయియున్నాను.

నుండగలదు. గనుక ఈ విభూతియోగము ప్రారంభింపబడుచున్నది. పూర్వము తానుజెప్పిన విభూతిసంబంధములైన వచనములనే మఱల నిపుడు విస్తృతముగ తెలుపుచున్నానని భగవానుడు నుడువుచున్నాడు.

శ్రీ భగవానువాచ :-

1. భూయ ఏవ మహాబాహో శ్రుణు మే పరమం వచః
యత్తేఽహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా.

శ్రీభగవానువాచ = శ్రీ భగవానుడు చెప్పెను -

టీక:- మహాబాహో = గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా!, ప్రీయమాణాయ = (నామాటచే) సంతసించుచున్న, తే = నీ కొఱకు, హితకామ్యయా = హితమును గలుగుజేయు నుద్దేశముతో, భూయః ఏవ = మఱల, యత్ = ఏ, పరమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, వచః = వాక్యమును, అహమ్ = నేను, వక్ష్యామి = చెప్పబోవుచున్నానో, మే = నాయొక్క, (తత్ వచః = ఆ వాక్యమును), శృణు =వినుము.

తా:- శ్రీభగవానుడు చెప్పెను - గొప్ప బాహువులుగల ఓ అర్జునా! (నామాటలువిని) సంతసించుచున్న నీకు హితమును గలుగజేయు నుద్దేశముతో మరల ఏ శ్రేష్ఠమగు వాక్యమును నేను చెప్పబోవుచున్నానో, దానిని వినుము.

వ్యాఖ్య :- గురువాక్యములను శిష్యుడు ఆసక్తితో శ్రవణముచేయుచు ప్రీతిని కనబఱచునపుడు గురువునకు ఉత్సాహము జనించి కరుణతో ఇంకను ఎంతయో మహత్తరమగు బోధను గావించును. కనుకనే శ్రద్ధ అవసరము. అశ్రద్ధతో విననది విననిదానితో సామానము, ఇచ్చినది ఇవ్వనిదానితో సమానము★. అర్జునుడు భగవంతుని వాక్యములను అత్యంతశ్రద్ధతో నాలకించుచు అమృతపానము చేయుచున్నవాని చందమున గీతోపదేశ శ్రవణమున పరమప్రీతి వ్యక్తముచేయుచుండెను. కనుకనే 'ప్రీయమాణాయ' (ప్రీతినిబొందుచున్న) అని చెప్పబడెను. శ్రీకృష్ణునిబోధ అర్జునుని బాధను పోగొట్టుచుండెను. అందువలననే అర్జునునకు భగవద్వాక్యములందు ప్రీతి మెండగుచుండెను. ఇదియంతయు గ్రహించి శ్రీకృష్ణమూర్తి ఉత్సాహభరితుడై ఇట్టి శ్రద్ధాళువగు శిష్యునకు ఇంకను భగవత్తత్త్వమునుగూర్చి బోధించిన బాగుండునని తలంచి మఱల బోధనుపక్రమించుచున్నారు. అందుచే 'భూయః' (మఱల) అని చెప్పబడెను. పరమార్థవిద్యను మఱల మఱల శ్రవణముచేయుచు, శ్రవణమొనర్చినదానిని మననము చేయుచు, నిదిధ్యాసనము గావించుచుండిన, అది లెస్సగ జీర్ణము కాగలదు. పూర్వము చెప్పినదానిని తిరిగి భగవానుడు చెప్పనారంభించుట కిదియును కారణమైయున్నది. అర్జునున కిట్టి పౌనఃపున్యవిచారణచే, అతిశయశ్రవణాదులచే దైవతత్త్వము బాగుగ హృదయస్థము కాగలదను అభిప్రాయముచే నిట్లు చెప్పినదానినే మఱల చెప్పుట సంభవించుచున్నది.

'హితకామ్యయా' - శ్రద్ధాళువగు శిష్యునకు గురువు హితమొనర్పదలంచును. అన్నిటికంటె గొప్పహితము బంధవిముక్తియే. అయ్యది ప్రాపంచికపదార్థప్రదానముచే ఎన్నటికిని కలుగనేరదు. ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానముచేతనే కలుగగలదు. అందువలన అర్జునునకు ఆత్యంతికహితము చేకూర్చదలంచి భగవానుడు తత్త్వబోధ గావింపనుపక్రమించిరి.

★ అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్, అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ. (17-28)

'పరమం వచః' - అని చెప్పుటవలన శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పబోవువాక్యములు సామాన్యములైనవి కావనియు జీవుని హృదయస్థమగు అనాది అజ్ఞానాంధకారమును తొలగింపగలవి యనియు స్పష్టమగుచున్నది. కావున విజ్ఞుడగువాడు తనజీవితమును వ్యర్థములగు ప్రాపంచికవాక్యములను వినుటయందే గడిపివేయక సంసారతరణోపాయములను తెలుపునట్టి ఇట్టి పరమవాక్యములను, పరమార్థజ్ఞానమును వినవలెను.

ప్ర:– శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పబోవునవి యెట్టి వాక్యములు?

ఉ:– సర్వశ్రేష్ఠములైన వాక్యములు.

ప్ర:– శ్రీకృష్ణు డర్జునునకు పరమార్థజ్ఞానమును మఱల ఏల బోధింపనెంచెను?

ఉ:– భగవద్వాక్యములందు అర్జునుడు పరమాసక్తిని కనబఱచెను. అందుచే నతినికి హిత మొనర్పదలంచి అట్లు చెప్పదొడంగెను.

ప్ర:– ప్రపంచములో అన్ని హితకరకార్యములకంటె గొప్పది యేది?

ఉ:– పరమార్థవిద్యావితరణము.

అ॥ తనయొక్క యోగశక్తిని, అధ్యాత్మమహిమాతిశయమును ఐదు శ్లోకములద్వారా భగవానుడు తెలియజేయుచున్నాడు –

2. న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః
అహమాదిర్హి దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః.

టీక:– మే = నాయొక్క, ప్రభవమ్ = ఉత్పత్తిని (అవతారరహస్యమును, లేక ప్రభావమును), సురగణాః = దేవతలసమూహములు, న విదుః = ఎఱుంగవు, మహర్షయః = మహర్షులున్ను, న (విదుః) = ఎఱుగరు, అహమ్ = నేను, దేవానామ్ = దేవతలకును, మహర్షీణాం చ = మహర్షులకును, సర్వశః = అన్నివిధములచేతను, ఆదిః హి = మొదటివాడను (కారణమైనవాడను) గదా!

తా:– నాయొక్క ఉత్పత్తిని (అవతారరహస్యమును, లేక, ప్రభావమును) దేవగణము లెఱుంగవు. మహర్షులున్ను ఎఱుంగరు. (ఏలయనిన) నేను ఆ దేవతలకును, మహర్షులకును సర్వవిధముల మొదటివాడను (కారణభూతుడను) గదా!

వ్యాఖ్య:– పరమాత్మ సనాతనుడు. సర్వులకున్ను ఆదికారణుడు. దేవతలకు, మహర్షులకు వెయ్యేల, సమస్తభూతకోట్లకును మూలపురుషుడు. అనాదియైనవాడు. వారినుండియే ఈ దేవ, మహర్షులందఱున్ను జనించినవారైయున్నారు. కాబట్టి ఆ పరమాత్మయొక్క పుట్టుకను, లేక మాహాత్మ్యమును వారు పూర్ణముగ తెలిసికొనజాలకున్నారు. సమస్తభూతకోట్లకు ప్రాతినిధ్యము చూపుటకొఱకై, అందు ఉత్తములైన ఇరువురిని (1) దేవతను (2) మహర్షిని – భగవాను డిచట ఏరుకొనిరి. అట్టివారికే భగవన్మాహాత్మ్యము, లేక ఆతని ఉత్పత్తి దురూహ్యముగ నున్నపుడు ఇక తక్కినవారి విషయమై వేఱుగ చెప్పవలెనాయని అర్థము. పరిచ్ఛిన్నమగు ఈ మానవబుద్ధితో అపరిచ్ఛిన్నుడగు పరమాత్మయొక్క మహిమను, ఉత్పత్త్యాది విశేషములను ఎవరును

కొలవజాలరు. మహర్షులే కొలవలేరనినపు డిక తక్కినవారిమాటేల? కావున అట్టి పరమాత్మయందు (ధ్యానాదులద్వారా) మనస్సును విలయమొనర్చి, తద్రూపుడేయగుట జీవుడు చేయవలసినపని.

ప్ర:– భగవంతు డెట్టివాడు?

ఉ:– ఆదిపురుషుడు. దేవతలకును, మహర్షులకును, వెయ్యేల సమస్తభూతకోట్లకును ఆదిభూతుడై విలసిల్లుచున్నాడు.

ప్ర:– మఱి జీవులు చేయవలసిన పనియేమి?

ఉ:– భక్తితో ఆ భగవంతునియందు చిత్తమును సంలగ్నపఱచి అద్దాని నాతనియందు విలయమొనర్చుటయే.

అ॥ భగవాను డనాదియని యెఱుంగువాడు భక్తితో నాతని నారాధించి సర్వపాప విముక్తుడగునని వచించుచున్నాడు –

3. యో మామజమనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్
అసమ్మూఢస్స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే.

టీక:– యః = ఎవడు, మామ్ = నన్ను, అజమ్ = పుట్టుకలేనివానిగను, అనాదిమ్ చ = ఆదిలేనివానిగను, లోకమహేశ్వరమ్ = సర్వలోకములకు నియామకునిగను, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = అతడు, మర్త్యేషు = మనుష్యులలో, అసమ్మూఢః = అజ్ఞానములేనివాడై, సర్వపాపైః = సమస్తపాపములనుండి, ప్రముచ్యతే = లెస్సగ విడువబడుచున్నాడు.

తా:– ఎవడు నన్ను పుట్టుకలేనివానిగను, అనాదిరూపునిగను, సమస్తలోకములకు నియామకునిగను తెలిసికొనుచున్నాడో, ఆతడు మనుష్యులలో అజ్ఞానము లేనివాడై సర్వపాపములనుండి లెస్సగ విడువబడుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– సమస్తప్రాణికోట్లయందును మానవుడు గొప్పవాడు. ఆ మానవులందును అజ్ఞానములేనివాడే గొప్పవాడు. భగవత్తత్త్వమును చక్కగనెఱుగువాడే గొప్పవాడు. అట్టి భగవత్తత్త్వ విజ్ఞానముచే నాతని పాపములన్నియు తొలగిపోవుచున్నవి – అని యిచట చెప్పబడినది. ప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములు పుట్టుక కలవి. ఆది కలవి. కావున జీవులు దేనినాశ్రయించవలెను? నశించువస్తువునా? ఆద్యంతరహితమగు శాశ్వతపదార్థమునా? ప్రపంచములో శాశ్వతవస్తు వొక్కపరమాత్మ తప్ప అన్యమేదియులేదు. ఆతడు దేశకాలాతీతుడు. సర్వలోకమహేశ్వరుడు. జగన్నియంత. మాయను ఆడించువాడు. తక్కినవారు మాయాధీనులు. ఇవ్విధముగ భగవత్తత్త్వమునుగూర్చిన వివేకముచే ఆతని యెడల భక్తియుదయింప, ఆతనినే ఆశ్రయించి తద్ద్వారా జీవుడు అనవరత ధ్యానాదులచే భగవత్సాక్షాత్కారము, బంధవిముక్తి, సర్వపాపవిముక్తి బడయగలుగుచున్నాడు. కావున భగవంతుని యథార్థస్వరూపము నెఱుంగుట జీవుల కత్యావశ్యకమైయున్నది.

ఇట్లు దైవతత్త్వమెఱుంగువాడు అసత్యమును వీడి (దృశ్యముయెడల విరక్తిగలిగి) సత్యము నాశ్రయించినందువలన, అంధకారమును వదలి ప్రకాశమును జేబట్టినందువలన, మనుష్యులలోకెల్ల నాతడే

మూఢత్వము (అజ్ఞానము) పోయినవాడై, సర్వశ్రేష్ఠుడై చెన్నొందును. మనుజుడు ఎంత బలవంతుడైనను, ధనవంతుడైనను, అంతమాత్రముచేత ఆతడు మానవులలో గొప్పవాడుకాడు. ఏలయనిన ఆతడింకను మాయకు లోబడియేయున్నాడు. మాయకు లోబడియున్నవాడు ఎంత గొప్పవాడైనను అల్పుడేయగును; మూఢుడేయగును. భగవతత్త్వమెఱింగి ఆ మూఢత్వమును బోగొట్టుకొనువాడే మానవులలో శ్రేష్ఠుడు - అని భగవానుడు 'అసమ్మూఢః స మర్త్యేషు' అను వాక్యముద్వారా స్పష్టపఱచిరి. భగవంతుని దృష్టియందు జనులలో ఎవరు గొప్పవారో యిచట తేలిపోయినది. పరమాత్మయొక్క నిజస్వభావమును అనగా ఆతడు జన్మరహితుడని, అనాదిస్వరూపుడని ఎఱుంగువాడే మనుజులలో గొప్పవాడు - అని గీతాచార్యు లిచట పేర్కొనిరి. కాబట్టి తక్కిన ప్రాపంచికయోగ్యత లున్నను లేకున్నను దైవతత్త్వవిజ్ఞానము మాత్రము తప్పక కలిగియుండవలెనని దీనిద్వారా స్పష్టమగుచున్నది.

మఱియు జీవులు అనేక జన్మార్జితములైన పాపసంచయముతో గూడియున్నారు. వారి యా పాపములన్నియు నెట్లు నశించును? ఏ యుపాయముచే నవి తొలగిపోగలవు? ఆ యుపాయము నీశ్లోకమున భగవానుడు చెప్పివైచిరి. ఎంతటి గొప్ప కట్టెలసమూహమైనను ఒక నిప్పురవ్వచే భస్మీభూతమగునట్లు, ఎంతటి పాపసంచయమైనను జ్ఞానాగ్నిచే, భగవత్తత్త్వవివేకవహ్నిచే దగ్ధమైపోవును. (సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే). కావున దైవతత్త్వమును తప్పక నెరుగవలెను. దేవు డనాదియని, జన్మరహితుడని యెరుగవలెను. దానిచే భక్తియేర్పడును. భక్తిచే (దృశ్యమందు విరక్తి గలిగి) దైవమును ధ్యానింపదొడగును. దానిచే పాపవిముక్తి, బంధరాహిత్యము, మోక్షప్రాప్తి సిద్ధించును. ఈ ప్రకారము దైవవిజ్ఞానము మోక్షమునకు దారితీయుచున్నది.

ప్ర:– మనుజులందరిలో ఎవడు వివేకవంతుడు? గొప్పవాడు?

ఉ:– భగవంతుని (1) జన్మరహితునిగను (2) అనాదిరూపునిగను (3) సర్వలోకమహేశ్వరునిగను ఎఱుంగువాడు.

ప్ర:– కావున మనుజులలో శ్రేష్ఠత్వమును బడయవలెననిన అనుసరించవలసిన పద్ధతి ఏమి?

ఉ:– భగవంతునియొక్క స్వరూపమును యథార్థముగ తెలిసికొనుటయే.

ప్ర:– సమస్తపాపములనుండి విడివడుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:– భగవత్తత్త్వము నెఱుంగుటయే (అత డనాదియని జన్మరహితుడని - ఈ ప్రకారముగ నెఱుంగుట. దానిచే భక్తి, భక్తిచే ధ్యానము, ధ్యానముచే భగవత్సాక్షాత్కారము, దానిచే సర్వపాపరాహిత్యము, బంధవిముక్తి సిద్ధించుచున్నవి).

4. బుద్ధిర్జ్ఞాన మసమ్మోహః క్షమా సత్యం దమశ్శమః
సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవచ.

5. అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః
భవన్తి భావా భూతానాం మత్తఏవ పృథగ్విధాః.

టీక:– బుద్ధిః = బుద్ధి (సూక్ష్మవిషయగ్రహణసామర్థ్యము), జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము, అసమ్మోహః =

మోహరాహిత్యము, క్షమా = ఓర్పు, సత్యమ్ = సత్యము, దమః = బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము, శమః = అంతరింద్రియనిగ్రహము, సుఖమ్ = సుఖము, దుఃఖమ్ = దుఃఖము, భవః = పుట్టుక, అభావః = నాశము, భయమ్ చ = భయమున్ను, అభయమ్ ఏవచ = భయములేకుండుటయు, అహింసా = అహింస, సమతా = సమత్వము, తుష్టిః = సంతుష్టి, తపః = తపస్సు, దానమ్ = దానము, యశః = కీర్తి, అయశః = అపకీర్తి, భూతానామ్ = ప్రాణులయొక్క, పృథగ్విధాః = నానావిధములైన, భావాః = (ఈ మొదలగు) గుణములు, మత్తః ఏవ = నావలననే, భవన్తి = కలుగుచున్నవి.

తా:– బుద్ధి, జ్ఞానము, మోహరాహిత్యము, ఓర్పు, సత్యము, బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము, అంతరింద్రియనిగ్రహము, సుఖము, దుఃఖము, పుట్టుక (ఉత్పత్తి), నాశము, భయము, భయములేకుండుట, అహింస, సమత్వము, సంతుష్టి, తపస్సు, దానము, కీర్తి, అపకీర్తి, ప్రాణులయొక్క ఈ ప్రకారములైన నానావిధములగు గుణములు నావలననే కలుగుచున్నవి.

వ్యాఖ్య:– ఈ రెండు శ్లోకములందును. బుద్ధి, జ్ఞానము మున్నగు 16 అనుకూలగుణములున్ను; దుఃఖము, నాశము, భయము, అపకీర్తియను 4 ప్రతికూల గుణములున్ను చెప్పబడినవి. ఇవియన్నియు భగవంతుని వలననే కలుగుచున్నవని పేర్కొనబడినది. దీని భావమేమి? భగవానుడు వాస్తవముగ ప్రతికూలభావములను జీవులకు కలుగజేయుటలేదు. జీవుల ఆ యా కర్మములకు ఫలమొసంగువాడే ఈశ్వరుడు. ఈశ్వరుడు కర్మఫల ప్రదాత. జీవులు కర్మకర్తలు. కొందఱికి కీర్తి, మఱికొందఱికి అపకీర్తి, కొందఱికి సుఖము, మఱికొందఱికి దుఃఖము వారివారి పూర్వకృత కర్మలవలననే కలుగుచున్నవి. ఏ విత్తనము వారు నాటిన ఆ ఫలితము వారికి కలుగుచుండును. ఈశ్వరుడు నిమిత్తమాత్రుడు. దుష్కర్మలు చేసినవారికి దుఃఖము, సత్కర్మలు చేసినవారికి సుఖము భగవన్నియతివలననే కలుగుచుండును. ఈ దృష్టితోనే ఆ సుఖదుఃఖాదులన్నియు భగవంతునివలన కలుగుచున్నవని చెప్పబడినది.

మఱియు ఇప్పుడు చెప్పబడిన వికారములన్నియు మనస్సునం దుద్భవమగుచుండును. మనస్సు స్వతః జడమైనది. దానికి ఆధారముగ చైతన్యమగు ఆత్మవస్తువు కలదు. సూదంటురాయిసమీపమున సూది కదలునట్లు చైతన్యాత్మయొక్క సన్నిధానమున మనస్సు క్రియాత్మకమగుచున్నది. ఈ ప్రకారముగ మనస్సునకును తద్గతవికారములకును పరమాత్మయే ఆధారముగనుక ఇట్టి దృష్టితోనే – అవి యన్నియును పరమాత్మవలననే కలిగినవని ఇచట చెప్పబడినది. అంతియేకాని వాని సంబంధమైన కర్తృత్వముగాని, ప్రేరకత్వముగాని ఆత్మకు (భగవంతునకు) లేదు. (సూర్యునకు జగత్క్రియలందుగాని, నాటకదీపమునకు నాటకమందుగాని కర్తృత్వములేనట్లు).

6. మహర్షయస్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా
మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః.

టీక:– లోకే = లోకమునందు, ఇమాః ప్రజాః = ఈ ప్రజలు, యేషామ్ = ఎవరియొక్క (సంతతి అయియున్నారో అట్టి), పూర్వే = పూర్వీకులైన, మహర్షయః = మహర్షులు, సప్త = ఏడుగురును, తథా = అటులనే, చత్వారః = సనకాదులైన నలుగురు దేవర్షులును, మనవః = మనువులు (పదునల్గురు)ను, మద్భావాః = నా యొక్క భావము (దైవభావము) గలవారై (నన్ను గూర్చిన ధ్యానము, భక్తి గలవారై), మానసా జాతాః = నా యొక్క మనస్సంకల్పమువలననే పుట్టిరి.

తా:– లోకమునం దీ ప్రజలు యెవరియొక్క సంతతియైయున్నారో అట్టి పూర్వీకులైన సప్తమహర్షులున్ను, సనకాదులైన నలుగురు దేవర్షులున్ను, మనువులు పదునలుగురున్ను నాయొక్క భావము (దైవభావము) గలవారై నాయొక్క మనస్సంకల్పము వలననే పుట్టిరి.

వ్యాఖ్య:– సప్తర్షులు - 7 మంది

సనకాదులు - 4 మంది

మనువులు - 14 మంది

వీరందరు చాల పూర్వీకులు. వీరు భగవంతునియొక్క సంకల్పముచే నుద్భవించినవారు. వీరినుండియే ప్రపంచములోని జనులందరున్ను పుట్టిరి. అనగా వీరు మూలపురుషులని భావము. వీరందరు భగవద్భావము గలిగియున్నవారే అయియున్నారు. అనగా భగవద్భక్తి, ఆత్మజ్ఞానము కలిగియుండిరని అర్థము. ఈ శ్లోకము ద్వారా ఈ క్రింది రహస్యములు బోధపడుచున్నవి.

(1) భగవంతుడు అపార శక్తిసంపన్నుడనియు, సంకల్పముచేతనే అతడు జనులనుగాని, లోకములనుగాని సృష్టింపగలడనియు 'మానసా జాతాః' అను వాక్యముచే తెలియుచున్నది. ఇట పేర్కొనబడిన సప్తమహర్షులు మున్నగువారందఱిని భగవానుడు తన సంకల్పముచేతనే సృష్టించిన వారైరి. అట్టి సర్వశక్తిమంతునకు అంజలిఘటించి వారి యెడల భక్తిభావము గల్గియుండుటయే జీవుల కర్తవ్యము.

(2) పైన దెల్పిన మహర్షులు మున్నగువారందరున్ను సామన్యులుకారు. భగవద్భావమయులు. నిర్మల దైవభక్తిసంపన్నులు. కనుకనే వారినిగూర్చి 'మద్భావాః' అని వచింపబడినది. అనగా నిరంతరము దైవభావముతో గూడియుండువారు, ఆత్మజ్ఞానసంపన్నులు, అపరోక్షానుభూతిగలవారు అని అర్థము. అట్టి మహామహులనుండియే ఈ జనులందరును వచ్చిరని ఇచట చెప్పబడినది. అట్టిచో వారికి జనించిన వీరు భగవద్భావరహితులై యుండుట విడ్డూరముకాదా! వీరున్ను వారివలె (వారి పితరులవలె) భగవద్భావయుక్తులై యుండునపుడు మాత్రమే శోభించును. లేకున్న వారికి బుట్టి అజ్ఞానులై యుండుట హాస్యాస్పదముగ నుండును. ఎవ్వారలు నిరంతరము దైవభావసంయుతులై, ఒక్క క్షణమైనను భగవద్విస్మృతి లేకయుండిరో అట్టివారికి జనించి అహర్నిశము దృశ్యవ్యామోహమునందుపడి కొట్టుకొనుచు నశ్వరప్రాపంచిక భోగ్యవస్తుజాలమును పట్టి వ్రేలాడుచు భగవానుని ఒక నిమిషమేని స్మరింపకుండుట ఎంత శోచనీయము! కావున జనులందరున్ను తమ పూర్వీకులగు మహర్షులనుస్మరించి దైవసంబంధమగు ఉత్తేజమును బడయుదురు! ద్విజులు సంధ్యావందనము చేయునపుడు చిట్టచివర ప్రవర చెప్పుసందర్భమున తమ గోత్రమూలపురుషాదులను సంస్మరించుట విధియై యున్నది. దీనిభావము తమ వంశమందలి అట్టి మహర్షులను స్మరించి వారివలె తామున్నూ జ్ఞానధనమొంది తరించవలెననియే యగును. మఱియు వారి వంశమందు ఎందరో భౌతికశక్తిసమన్వితులు ఉద్యోగులు, అధికారులు, విద్వాంసులు ఉన్నప్పటికిని ఆ ఋషులనే స్మరించుచుండుటవలన జ్ఞానధనమే జీవుని కడతేర్చునదిగాని తక్కిన లౌకికసంపదలు కావనియు దీనిచే స్పష్టమగుచున్నది.

(3) ఇక మూడవ విషయము – ఈ సమస్తప్రజలున్ను పైన దెల్పిన మహర్షుల నుండియే ఉద్భవించిరని చెప్పుటవలన వీరి మూలపురుషులు వారేయని స్పష్టపడుటబట్టి ఇక ఎవరున్ను తాము అల్పులమని, అల్పజాతికి చెందినవారమని దిగులుపడవలసిన అవసరములేదు. ఏ జాతికి, మతమునకు, వర్ణమునకు

జెందినను అందఱున్ను మహర్షుల సంతానమే అని తలంచి దైవోత్తేజమును బొందవలెను, ఆ మహర్షులయొక్క పవిత్ర రక్తము ఈ ప్రజలందఱియందును ప్రవహించుచున్నది. ఇట్టి సత్యమునెఱింగి జనులు ధైర్యోపేతులై తమ పూర్వజుల జ్ఞానధనమును, దైవవారసత్వమును అనుభవింపవలెను. అది ఏ ఒక్కరి సొత్తుకాదు. దానిపై సర్వులకును హక్కుగలదు. చండాలుడును తగిన యత్నముచేసినచో ఆసొత్తు ననుభవింపగలడు. ఈ సత్యమును బోధించుటకే కాబోలు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జనుల వంశపారంపర్యము నిచట వర్ణించినవారైరి. సర్వజీవులున్ను మహర్షుల దైవసంపత్తికి సమానవారసులని భేరీవాయించి భగవానుడు చెప్పివైచిరి. కాబట్టి ఎవరైన 'మీపూర్వీకులెవ' రని ప్రశ్నించిన ఫలాని సామాన్యవ్యక్తియని చెప్పక 'నాపూర్వీకులు సప్తర్షులు, సనకాదులు, మనువులు' అని ఘంటాపథముగ చెప్పవలెను. తాను అల్పుడని తలంచువాడు అల్పుడే యగును. తాను పవిత్రుడని, ఋషివారసుడనని తలంచువాడు శుద్ధుడేయగును. కాబట్టి జనులందఱును వారి వారి మూలపురుషులగు అమ్మహనీయులను ప్రతిదినము స్మరించుకొని వారివలె భగవద్భావయుతులై సంసారబంధమును విచ్ఛిన్నమొనర్చుకొని పరమశాంతిని అనుభవించుదురుగాక!

ఇచట తెలుపబడిన పూర్వజులలో సనకాదులు జనులకు నివృత్తిమార్గమును, మన్వాదులు (ధర్మపూర్వక) ప్రవృత్తిమార్గమును లోకమునకు బోధించిరి. ఇందు మొదటివారు గురుపరంపరకును, రెండవవారు వంశపరంపరకును మూలపురుషులు. ఆ మూలపురుషులు కూడ భగవంతుని మానసపుత్రులేగనుక - సర్వజనులును భగవంతుని బిడ్డలేయని నిరూపింపబడినట్లైనది. ఇచ్చట సనకాదులు నలుగురు నైష్ఠికబ్రహ్మచారులగుటచే 'వారికి పుట్టిరి' అనువాక్యమునకు 'వారికి శిష్యులైరి' అని అర్థము చెప్పుకొనవలసివచ్చును.

ప్ర:— ఈ ప్రపంచమందలి జనులందఱున్ను ఎవరి వలన పుట్టిరి?

ఉ:— (1) సప్తమహర్షులు (2) సనకాదులు (3) మనువులు - వీరివలన పుట్టిరి.

ప్ర:— ఆ మహనీయ లెట్టివారు?

ఉ:— నిరంతర భగవద్భావ సంయుతులు.

ప్ర:— ఆ మూలపురుషు లెట్లు జనించిరి?

ఉ:— భగవంతునియొక్క సంకల్పముచే.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ భగవద్విభూతి నెఱుంగువానికి కలుగు మహత్తర ఫలితమును వచించుచున్నాడు-

7. ఏతాం విభూతిం యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః
సోఽవికమ్పేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః.

టీక:— మమ = నాయొక్క, ఏతామ్ = ఈ, విభూతిమ్ = ఐశ్వర్యమును, (విస్తారమును, సృష్టిమహిమను), యోగమ్ చ = యోగమును, (అలౌకికశక్తిని), తత్త్వతః = యథార్థముగా, యః = ఎవడు, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = అతడు, అవికమ్పేన = చలింపని, యోగేన = యోగముతో, యుజ్యతే = కూడుకొనుచున్నాడు, అత్ర = ఈ విషయమునందు, సంశయః = సందేహము, న = లేదు.

తా:– నాయొక్క విభూతిని (ఐశ్వర్యమును, విస్తారమును), యోగమును (అలౌకికశక్తిని), ఎవడు యథార్థముగ తెలిసికొనుచున్నాడో అతడు నిశ్చలమగు యోగముతో కూడుకొనుచున్నాడు. ఇవ్విషయమున సందేహములేదు.

వ్యాఖ్య:– ఈ ప్రకారముగ భగవద్విభూతిని (సృష్టిమహిమను) యథార్థముగ ఎవడెఱుంగునో, సమస్తజగత్తు భగవంతునినుండియే ఆవిర్భవించినదని లెస్సగ తెలిసికొనునో ఆతడు నిశ్చలమగు యోగముతో, (భగవద్ధ్యానముతో, దైవనిష్ఠతో) గూడి యుండునని ఇట చెప్పబడినది. 'తత్త్వతః' (యథార్థముగ) అని తెలుపబడినందువలన భగవద్విభూతిని. యోగమును యథార్థముగ నెఱుంగవలెనేకాని అన్యవిధముగగాదు. అనగా భగవంతుడొకరే సత్యము, వారినుండియే జగదాదులన్నియు ప్రభవించినవని తెలిసికొనుటయే వాస్తవజ్ఞానము. అట్లెఱిగినవాడు అవ్యయుడగు ఆ పరమాత్మనే పొందుటకు కృతనిశ్చయుడై నిశ్చలధ్యానయోగముతో, దృఢప్రయత్నముతో గూడియుండును. 'అవికమ్పేన' (నిశ్చలమగు) అని చెప్పబడుటవలన ఆతడనుసరించు ధ్యాననిష్ఠ, యోగము, దైవవిశ్వాసము ఏమాత్రము చలింపనిదనియు ఇటు దృశ్యముపైకి అటు దైవము పైకి ఊగులాడునదికాదనియు స్పష్టపడుచున్నది. 'న సంశయః' (సందేహములేదు) అని పేర్కొనుటవలన పైనదెల్పిన వాక్యముయొక్క సత్యత్వము లెస్సగ నిరూపింపబడినట్లైనది. కావున ముముక్షువు భగవద్విభూతిని బాగుగ తెలిసికొని తత్ఫలితముగ నిశ్చలమగు ధ్యాననిష్ఠనవలంబించి భగవత్ప్రాప్తికై యత్నించవలయును. ఇచట 'యః = ఎవడు' అని యచ్ఛబ్దప్రయోగము చేయుటవలన (జాతిమతభేదములేక) ఎవడైనను సరియే భగవద్విభూతిని గూర్చి బాగుగనెఱింగినచో నిశ్చలయోగమును బడయగల్గుచున్నాడని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:– దైవసంబంధమైన నిశ్చలయోగ మెవనికి సిద్ధించును?

ఉ:– భగవద్విభూతిని యథార్థముగ నెఱింగినవానికి.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ భగవద్విభూతిని, భగవత్తత్త్వమును బాగుగ తెలిసికొనిన భక్తులు నిర్మలభక్తితో నాతనిని సేవించుదురని రెండు శ్లోకములద్వారా తెలుపుచున్నాడు –

8. అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే
ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః.

టీక:– అహమ్ = నేను, సర్వస్య = సమస్తమునకును, ప్రభవః = ఉత్పత్తికారణమైనవాడను, మత్తః = నావలన, సర్వమ్ = సమస్తము, ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది. (నడచుచున్నది), ఇతి = అని, మత్వా = తెలిసికొని, బుధాః = తెలివిగలవారు (విజ్ఞులు), భావసమన్వితాః = పరిపూర్ణభక్తిభావముతో గూడినవారై, మామ్ = నన్ను, భజన్తే = భజించుచున్నారు (ఉపాసించుచున్నారు).

తా:– 'నేను సమస్త జగత్తునకును ఉత్పత్తికారణమైనవాడను, నా వలననే ఈ సమస్తము నడచుచున్నది' అని వివేకవంతులు తెలిసికొని పరిపూర్ణభక్తిభావముతో గూడినవారై నన్ను భజించుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని ధ్యానించువారు, సేవించువారు, వారి నామమును జపించువారు చాలమంది కలరు. కాని 'భావము'తో గూడి అనగా నిర్మల భక్తితోను, శ్రద్ధతోనుగూడి ఆ కార్యమును చేయువారరుదు.

అయితే అట్టి భక్తిశ్రద్ధ భగవానునిపై ఎట్లు కలుగగలదు? వారి సృష్టిమహిమను, విభూతిరహస్యమును ఎఱింగినపుడు. ఒక వస్తువుయొక్క విలువ బాగుగ తెలిసినపుడే దానిపై మనుజునకు శ్రద్ధ ఉదయించును. అట్లే భగవానుడు సమస్త జగత్తునకును మూలాధారుడు; వారివలననే ఈ సమస్తము ప్రవర్తించుచున్నది. (మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే) - అని ఎవడు తెలిసికొనునో ఆతనికి సర్వేశ్వరునిపై అచంచల విశ్వాసము కలుగుచున్నది, అత్తఱి యాతడు పరమభక్తితో వారిని సేవింపదొడగును. 'భావసమన్వితాః' అనుదాని యర్థమిదియే. భగవద్విభూతిని, భగవత్తత్త్వమును బాగుగ తెలిసికొనినవారికే భగవానునిపై అపారశ్రద్ధాభక్తులు కలుగును. కావుననే వారు భావసమన్వితులై, అనగా శ్రద్ధాభక్తియుతులై భగవంతుని ధ్యానించి అచిరకాలములో భగవత్ప్రాప్తి నొందుదురు.

ఈ శ్లోకమందు తెలిపిన 'భావ' మనునది లక్ష్యప్రాప్తికి అత్యావశ్యకమైయున్నది. అది తుపాకిలోని గుండువంటిది. గుండులేని తుపాకిని కాల్చినచో శబ్దము వచ్చునేకాని లక్ష్యమును భేదింపదు. అట్లే జపమందుగాని, ధ్యానమందుగాని మంత్రముతోబాటు మంత్రార్థచింతనముకూడ నుండవలెను. అదియు శ్రద్ధతో గూడి యుండవలయును. కావున ఇచట తెలుపబడిన 'భావసమన్వితాః' అనుపదమును ముముక్షువు లతిజాగ్రత్తతో గమనించవలెను. ఇదిలేనికారణముననే అనేకుల ధ్యానములు సత్ఫలితమును గలుగజేయక మొక్కపోవుచున్నవి. ధ్యానము కుంఠితముకాక యుండవలెననిన 'భావసమన్వితమై' యుండవలయును. భావము కలుగవలెననిన భక్తి ఉదయించవలెను. భక్తి ఉదయించవలెననిన, దేవత్వమిట్టిది, దైవమహిమ ఇట్టిది అని స్పష్టముగా తెలిసియుండవలెను. ఈ రహస్యములన్నియు ఈ శ్లోకమున చక్కగా విశదీకరింపబడినవి.

ప్ర:— ఈ సమస్తజగత్తునకు ఉత్పత్తికారణమేది? ఎవనివలన ఈ సమస్తము ప్రవర్తించుచున్నది?

ఉ:— పరమాత్మయే - పరమాత్మవలననే ఈ జగత్తంతయు నడచుచున్నది.

ప్ర:— భగవానుని ఏ ప్రకారము ధ్యానించవలెను? సేవించవలెను?

ఉ:— భక్తిభావముతోగూడి, శ్రద్ధతోగూడి.

ప్ర:— అట్టి శ్రద్ధాభక్తులు జీవున కెట్లు కలుగగలవు?

ఉ:— భగవత్తత్త్వము, భగవద్విభూతి బాగుగ తెలిసికొనినపుడు. అనగా పరమాత్మయే ఈ సమస్తమునకు కారణభూతుడు, అతనివలననే ఈ జగత్తంతయు ప్రవర్తించుచున్నది అని యెఱింగినపుడు.

అ॥ అట్టి భక్తులు ఏ ప్రకారము దైవచింతనయందు కాలము గడుపుచుందురో చెప్పుచున్నాడు -

9. మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్
కథయన్తశ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ.

టీక:— (తే = వారు), మచ్చిత్తాః = నాయందు మనస్సుగలవారును, మద్గతప్రాణాః = నన్నుపొందిన ప్రాణములు (ఇంద్రియములు) గలవారును(లేక నాయెడల ప్రాణమునర్పించినవారునుఅయి), మామ్ = నన్నుగూర్చి, పరస్పరమ్ = ఒకరికొకరు, బోధయన్తః = బోధించుకొనుచు, కథయన్తః చ = ముచ్చటించుకొనుచు, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును, తుష్యన్తి చ = సంతృప్తినిబొందుచున్నారు, రమన్తిచ = ఆనందించుచున్నారు.

తా:– (వారు) నాయందు మనస్సుగలవారును, నన్ను బొందిన ప్రాణములు (ఇంద్రియములు) కలవారును, (లేక నాయెడల ప్రాణము నర్పించినవారును) అయి, నన్ను గూర్చి పరస్పరము బోధించుకొనుచు, ముచ్చటించుకొనుచు ఎల్లప్పుడును సంతృప్తిని, ఆనందమును బొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– భగవద్భక్తికలవా రెట్లు ప్రవర్తించెదరో ఈ శ్లోకమున చక్కగ తెలియజేయబడినది. సామాన్యజనులయొక్క మనస్సు, చిత్తము, ప్రాణము, ఇంద్రియములు - అన్నియు ప్రాపంచికవిషయములందే తిరుగాడును. కాని భగవన్మహిమను గుర్తెఱింగిన మహనీయులయొక్క యా కరణములన్నియు పరమాత్మయందే సంలగ్నములైయుండును. ఏ లక్ష్యమునైనను పొందవలెననిన, మనస్సు తదేకనిష్ఠతో దానిని గూర్చియే చింతన చేయుచుండవలెను. (అది ప్రాపంచికలక్ష్యముకాని, దైవలక్ష్యముకాని). అజ్ఞానులు నశ్వరములగు భౌతికపదార్థములందును, జ్ఞానులు శాశ్వతమగు దైవవస్తువునందును తమ దృష్టిని కేంద్రీకరించుచుందురు. భక్తులు, జ్ఞానులు, పరమభాగవతోత్తములు భగవానుని అవ్యయత్వమును, మహిమను గుర్తెఱింగినవారై ఎల్లప్పుడు ఆ పరమాత్మను గూర్చియే ఒకరికొకరు బోధించుకొనుచు చెప్పుకొనుచుందురు. ఇదియే బ్రహ్మాభ్యాసమనబడును. వారేది మాట్లాడినను, అది దైవసంబంధమైన విషయమే అయియుండును. అన్యమగు దేనినిగూర్చియు వారు ప్రసంగించరు; దేనియందు జనులకు మిక్కుటమగు ప్రీతియుండునో దానినిగుఱించియే వారు రోజంతయు ప్రసంగించుకొనుట లోకములో ప్రసిద్ధమైయున్నది. సామాన్యులకు క్షుద్రములగు ప్రాపంచికవస్తువులందే ఎక్కువప్రీతియుండును గావున వారెప్పుడు నోరుతెరచినను తత్సంబంధమైన వాక్యములే, ప్రసంగములే వచ్చుచుండును. కాని భక్తులయొక్క ప్రవర్తన అట్లుండదు. వారి త్రికరణములు దైవమునందే అర్పితములైయుండును. కావున వారేదిచేసినను, మాట్లాడినను, తలంచినను, అంతయు దైవసంబంధమైనదిగనే యుండును. పండినపండును ఎక్కడ కొరికినను తీపిగనేయుండునట్లును, కుసుమము తన చుట్టు పరిమళమును వెదజల్లునట్లును వారి ఉపాధినుండి యెల్లెడల దైవగంధమే వినిర్గతమగుచుండును.

'బోధయన్తః పరస్పరమ్' - ఒకరికొకరు బోధించుకొనుటవలన, తత్త్వము దృఢపడగలదు. అత్తఱి సంభాషణయం దనేకప్రశ్న లుదయించును; పెక్కు దృష్టికోణములనుండి విచారించుట సంభవించును. కావున ముముక్షువులకు సత్సంగ మత్యావశ్యకము. (నాస్తికులతో నెన్నడును వారు చేరరాదు).

'నిత్యం తుష్యన్తి రమన్తి' - అని చెప్పినందువలన అట్టి భాగవతులందు పరమతృప్తి, పరమానందము ఏదియోయొకకాలమున గాదనియు ఎల్లకాలములందును తాండవించుచుండుననియు విశదమగుచున్నది. దైవాయత్తచిత్తునకు అతృప్తిగాని, దుఃఖముగాని ఏలకలుగును? శాశ్వతపదార్థము (ఆత్మ, దైవము) నాశ్రయించినవారికి అసంతుష్టిగాని, దుఃఖముగాని ఏకోశమందును గలుగనేరదు.

'మద్గతప్రాణాః' - భగవద్విభూతి నెఱింగిన మహనీయులు తమ జీవితమును ఆ పరమాత్మకొఱకే అంకితము చేసివైచుదురు. దైవప్రాప్తికి తమ ప్రాణములనుగూడ ఒడ్డుదురు. దైవరూపలక్ష్యమును బొందుటకై తమప్రాణమునుసైతము బలిదానము చేయుటకు సంసిద్ధులైయుందురు. అట్టితీవ్రనిశ్చయము, తీవ్రత్యాగము కలిగినపుడే లక్ష్యము సులభముగ చేకూరగలదు. స్వల్ప స్వల్ప అదృఢనిశ్చయములచేత, అల్పత్యాగములచేత, అస్థిరభావములచేత ఆత్మ (దైవము) లభించుట కష్టసాధ్యము. (త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః). లక్ష్యసాధనమున ప్రాణమునుకూడ అర్పించునంతటి దృఢమగు పట్టుదలచేతనే దైవము సాక్షాత్కరింపబడగలడను విషయ మిచట పొందుపరుపబడినది.

లోకములో కొందఱు రాజ్యముకొఱకు, సంపదలకొఱకు, తమప్రాణములనుసైతము సరకుగొనక ప్రయత్నముచేయుచున్నారు. కాని పరమాత్మపదము వానియన్నింటికంటెను మహోన్నతమైనది. అనంతసుఖమును అది ప్రసాదించునది. కనుకనే మహనీయులు తమ మనఃప్రాణేంద్రియములన్నిటిని తత్ప్రాప్తియందే వినియోగించుచున్నారు.

ఈ శ్లోకమందు పరమార్థసాధకు లెట్లు ప్రవర్తింపవలెనో వారు తమదినచర్య యెట్లు గడుపవలెనో, ఏమిమాట్లాడవలెనో, ఏమిచేయవలెనో, అంతయు చక్కగ తెలుపబడినది. కావున ముముక్షువు లాప్రకార మనుష్ఠించి బ్రహ్మానుభూతిని బడయవలయును.

ప్ర:– భగవద్విభూతి నెఱింగిన మహనీయు లెట్లు ప్రవర్తించెదరు?

ఉ:– (1) దైవమందే సంలగ్నములైన చిత్తము, ప్రాణము, ఇంద్రియములు గలిగియుందురు.

(2) పరస్పరము దైవమునుగూర్చియే సదా బోధించుకొనుచు ప్రసంగించుకొనుచుందురు.

(3) అట్లు దైవవిచారణగావించుకొనుచు పరమతృప్తిని, ఆనందమును బొందుచుందురు.

ప్ర:– దీనినిబట్టి సాధకుడగువాడు మోక్షప్రాప్తికై యేప్రకారమాచరించవలెనని స్పష్టమగుచున్నది?

ఉ:– పైనతెల్పినప్రకారము నిరంతర ఆధ్యాత్మికచింతనయందు కాలముగడుపవలయునని నిశ్చితమగుచున్నది.

ప్ర:– పూర్ణసంతుష్టి, ఆనందము దేనియందుగలదు?

ఉ:– పరమాత్మప్రాప్తియందు.

ప్ర:– ముముక్షువు దేనినిగూర్చి బోధించుకొనుచుండవలెను? మాట్లాడుకొనవలెను?

ఉ:– భగవత్తత్త్వమునుగూర్చి.

ప్ర:– సాధకుడు తన చిత్తమును ప్రాణమును ఇంద్రియములను దేనియందు లగ్నముచేయవలెను?

ఉ:– పరమాత్మయందు.

అ॥ నిరంతరము భక్తితో తన్నుభజించువార్లకు జ్ఞానయోగమును బహుమానము నొసంగెదనని భగవానుడు రెండు శ్లోకములద్వారా సెలవిచ్చుచున్నాడు –

10. తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే.

టీక:– సతతయుక్తానామ్ = ఎల్లప్పుడు నాయందు మనస్సుగలవారై, ప్రీతిపూర్వకమ్ = ప్రీతితో, భజతామ్ = (నన్ను) భజించునట్టి, తేషామ్ = వారికి, యేన = దేనిచేత, తే = వారు, మామ్ = నన్ను, ఉపయాన్తి = పొందగలరో, తమ్ = అట్టి, బుద్ధియోగమ్ = జ్ఞానయోగమును (ఆత్మానాత్మవివేచనాశక్తిని), దదామి = ఇచ్చుచున్నాను.

తా:– ఎల్లప్పుడు నాయందు మనస్సుగలవారై, ప్రీతితో నన్ను భజించునట్టివారికి – దేనిచే వారు **నన్నుపొందగలరో** – అట్టి జ్ఞానయోగమును (ఆత్మానాత్మ వివేచనాశక్తిని) ప్రసాదించుచున్నాను.

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని ప్రీతితో నిరంతరము సేవించువారికి కలుగు మహత్తర ఫలితమిచట వచింపబడినది. అట్టి పరమభక్తులకు చక్కటి జ్ఞానయోగమును తాను ప్రసాదించెదనని భగవానుడు నుడువుచున్నారు. ఆ యోగము జీవుని పరమాత్మ కడకు చేర్చునట్టి నిరుపమసామర్థ్యము కలది అయియున్నది. అయితే ఇట్టి మహోన్నత ఫలము చేకూరవలెననిన, దానికి యోగ్యత, అర్హత కావలసియున్నది. ఆ యోగ్యతను నిరూపించుటకై ఇచ్చట రెండుక్రియలు ప్రస్తావింపబడినవి–

(1) నిరంతరము పరమాత్మయందు చిత్తమును నెలకొల్పుట

(2) ప్రీతిపూర్వకముగ భగవంతుని భజించుట – అని.

ఈ రెండిటిలో మొదటిదానియందు 'నిరంతరము' (సతతయుక్తానాం) అని చెప్పుటవలన, కొంతసేపు మాత్రము దైవమును చింతించుట చాలదనియు, ఎల్లకాలములందును చింతింపవలెననియు బోధింపబడినది. అట్టిస్థితిని క్రమముగ అభ్యసింపవలెను. లోకములో పెక్కురు దృశ్యపదార్థములందే తమచిత్తమును లగ్నపఱచుచున్నారుగాని భగవంతుని యందుకాదు. ఒకవేళ కొందఱు దైవమందు మనస్సును నిలిపినను, ఎల్లకాలములందును నిలుపువారరుదు. అందును ప్రీతిపూర్వకముగ, భక్తిపూర్వకముగ నిలుపువారింకను అరుదు. భగవానుని నిరంతరము **ధ్యానించినను** శ్రద్ధ, ప్రీతి, భక్తి అందు కలియనిచో ఆ ధ్యానము ఎక్కువఫలితము నీయదుగనుక 'ప్రీతిపూర్వకముగ' సేవింపవలెనని రెండవ దానిలో చెప్పబడినది. పాఠశాలలో ప్రప్రథమమున ఉత్తీర్ణుడైన విద్యార్థికి అధికారులు గొప్పబహుమతి నెట్లొసంగుదురో అట్లే ఆ ప్రకారముగ ప్రీతిపూర్వకముగ నిరంతరము తన్నుసేవించువారికి, ధ్యానించువారికి భగవానుడు తన కరకమలముద్వారా బుద్ధి యోగము (ఆత్మానాత్మవిచారణాశక్తి) అను గొప్పపురస్కారము నొసంగుచున్నారు. ఓహో! ఎంతటి గౌరవము ! ఆ భక్తుని యదృష్టమెట్టిది! అనేక జన్మార్జిత పుణ్యపుంజము ఫలించి ఇట్టి భాగ్యరేఖగ పరిణమించినదేయగును.

భగవానుడు భక్తునకొసంగు ఆ బుద్ధియోగము సామాన్యమైనదికాదు. జీవుని శివునిగ నొనర్చును. నరుని నారాయణునియొద్దకు చేర్చును. కనుకనే 'మాం ఉపయాన్తి' (దానిద్వారా వారు నన్ను చేరుచున్నారు) అని చెప్పబడెను. ఆబుద్ధియోగముద్వారా జనులు తన్ను తప్పక చేరగలరని భగవానుడు హామీ ఇచ్చిరి. 'బుద్ధియోగ' మనగా నేమి? బుద్ధి (Brain) కి చెందిన యోగము అనగా విచారణాసంబంధమగు యోగము (The yoga of discrimination) అని అర్థము. దీనినే జ్ఞానయోగ మందురు. 'ఇదిఆత్మ ఇది అనాత్మ; ఇది నిత్యము, ఇది అనిత్యము; ఇదిదృక్కు, ఇదిదృశ్యము' – అని యిట్లు వివేచించి చూపునదే ఈ యోగము. శరీరమును, ఉపాధిని ఆత్మనుండి వేఱుపరచునదియే ఈ యోగము. దీనిని పొందినవాడిక ప్రపంచములోని ప్రతివస్తువును విడదీసి 'అస్తి. భాతి, ప్రియ' ములను (సత్, చిత్, ఆనందములను) గ్రహించి 'నామ, రూప'ములను త్యజించగలడు.

ఇట్టి బుద్ధియోగము, జ్ఞానయోగము ఎవరికి లభించుచున్నది? ప్రపంచములో అనేక కోట్లమంది జనులున్నప్పటికిని ఎవడు భక్తితో, ప్రీతిపూర్వకముగ నిరంతరము భగవంతుని ఆరాధించుచున్నాడో ఆతనికి మాత్రమే లభించుచున్నది. భక్తియే జ్ఞానముగ పరిణమించిపోవుచున్నది. భక్తియను పుష్పము వికసించి జ్ఞానఫలోత్పత్తికి దారితీయుచున్నది. కొందఱిట్లు ప్రశ్నించుచున్నారు – "ఆత్మ పంచకోశాంతర్గతముగ నున్నాడని చెప్పుదురుగదా! మే మెప్పుడును బయటగల దేవునే – అనగా ఏవిగ్రహమునో, మూర్తినో పూజించుచున్నామే; మాకాయంతర్దృష్టి ఎపుడు కలుగగలదు? విగ్రహారాధన మొదలగువానిద్వారా

బాహ్యమున పూజ జరుపు మాయొక్కదృష్టి అంతరంగమందుగల ఆత్మవైపున కెపుడు మరలగలదు? సాకారము నిరాకారముగ ఎపుడు పరిణమించగలదు? బాహ్యసాకారదృష్టి అంతరంగనిరాకారదృష్టిగ ఎపుడు ఎపుడు మార్పునొందగలదు? విగ్రహమును బాహ్యమునగాదా మేము పూజించునది, అట్టిచో అంతరమునగల పరమాత్మను మేమెట్లుపొందగలము?'' – ఈ మొదలగు ప్రశ్నలన్నిటికిని ఈ శ్లోకమున చక్కటి సమాధాన మొసంగబడినది. 'జీవుడా! ఆ ప్రకారమే కొంతకాలము ఏదియోరూపమున (సాకారముగ) నన్ను అర్చింపుము. సేవింపుము. అయితే ప్రీతితో సేవింపుము. శ్రద్ధతో, భక్తితో సేవింపుము. నిరంతరము సేవింపుము. దానిచే నేను సంతుష్టుడనై, అట్టి సగుణోపాసనచే ప్రీతి నొందినవాడనై నిర్గుణోపాసనకు వలసిన బుద్ధిబలమును, జ్ఞానయోగమునకు వలసిన ధీశక్తిని, ఆత్మానాత్మవిచారణకు వలసిన ప్రజ్ఞాపాటవమును **ఒసంగెదను** దానిద్వారా నీవు నన్ను తప్పక బొందగలవు' అని భగవానుడు కరుణతో నిచట వచించిరి. దీనిచే పైన ప్రశ్నించినవారి సంశయములన్నియు పటాపంచలైపోయినవి. భగవాను డిచట భక్తులకు గొప్ప అశ్వాసమొసంగిరి.

మఱియు ఆప్రకారముగ జీవునకేక్షణమున భగవత్కరుణచే బుద్ధియోగము లభించునో ఆ క్షణమునుండి యాతడు నిరాకారపరమాత్మవైపునకు మొగ్గుజూపి అట్టి ఆత్మయొక్క అన్వేషణయందు, విచారణయందు దత్తచిత్తుడై యుండును. ఇదియే భక్తి జ్ఞానముగ మారునట్టి సుముహూర్తము. 'మా భక్తియోగము శ్రేష్ఠము, మా జ్ఞానయోగము శ్రేష్ఠము' అని కొట్లాడుకొనువారికి, 'భక్తికంటె జ్ఞానము గొప్పది, జ్ఞానముకంటె భక్తి గొప్పది' – అని వితర్కించుకొనువారికి భగవాను డీశ్లోకమున గొప్ప గుణపాఠమును నేర్పిరి. రెండును అవసరములే. మోక్షమునకు రెండును సహాయభూతములే. రెండింటికిని అవినాభావసంబంధము కలదు. వాస్తవముగ రెండును ఒకే వస్తువైయున్నవి; భేదములేదు. మొదటిదియగు భక్తి కాలాంతరమున రెండవదియగు జ్ఞానముగ మారగలదు. ఆ మారునట్టి లగ్నమేదియో, సుముహూర్తమేదియో ఈశ్లోకమున చక్కగ తెలుపబడినది. భక్తి పరిపక్వమగు సమయమే ఆ సుముహూర్తము. 'దాసోఽహ'మే కాలాంతరమున 'సోఽహ'ముగ మారును. 'దదామి బుద్ధియోగమ్' (నేను బుద్ధియోగము నిచ్చెదను) అని అసందిగ్ధముగ చెప్పినందున ఈమార్పునకు భగవానుడే కారణభూతుడని స్పష్టమగుచున్నది. సమస్తచరాచరప్రాణికోట్లయొక్క సూక్ష్మతర సంకల్పమునుగూడ బహుజాగరూకతతో పరిశీలించుచుండు పరమాత్మ, భక్తునియొక్క హృదయక్షేత్రము నిర్మలభక్తిచే పరిప్లావితమగుటజూచి అట్టి సుక్షేత్రమున 'బుద్ధియోగ'మను (జ్ఞానయోగమను) బీజమును నాటును. అదియే మోక్షవృక్షముగ ప్రవృద్ధముకాగలదు. అనగా ఆ జ్ఞానయోగమే మోక్షసౌధమునకు జీవుని గొంపోవగలదు. 'దదామి' (తప్పక ఇచ్చెదను) అని నొక్కిచెప్పుటలో భక్తులపై భగవానునకు గల అపారకరుణ వ్యక్తమగుచున్నది. 'నిర్మలభక్తియను మూల్యమును నీవుచెల్లించినచాలును. బుద్ధియోగము (జ్ఞానయోగము) అను అలౌకిక మోక్షప్రద పదార్థమును నీ కొసంగెదన'ని భగవానుడు అభయమొసంగుచున్నారు. సాధ్యవస్తువు నపేక్షించువాడు సాధనను తప్పక చేయవలెనుగనుక సాధ్యమగు మోక్షమును, భగవత్సాయుజ్యమును కాంక్షించువాడు తత్సాధనమగు బుద్ధియోగము (జ్ఞానయోగము)ను, దానికి కారణభూతమగు నిర్మలభక్తిని తప్పక సంపాదించవలెనని ఈశ్లోకముద్వారా వ్యక్తమగుచున్నది. భక్తి సులభసాధ్యమైనదిగనుక, ప్రథమమున సర్వులును దానినే ఆశ్రయించి తద్ద్వారా భగవత్కరుణచే జ్ఞానమునుబొంది మోక్షభాగులుకావలయును.

ప్ర:– మోక్షము (భగవత్సాయుజ్యము) ఎట్లు లభించును?

ఉ:– బుద్ధియోగముచే (ఆత్మానాత్మ విచారణారూప జ్ఞానయోగముచే).

ప్ర:– అట్టి బుద్ధియోగము జీవున కెట్లు సంప్రాప్తించును?

ఉ:– నిరంతరము ప్రీతిపూర్వకముగ భక్తితో భగవానుని భజించువారికి ఆ భగవానుడే దాని నొసంగును.

ప్ర:– బుద్ధియోగము (జ్ఞానయోగము) సంప్రాప్తించుటకు వలసిన యోగ్యతలెవ్వి?

ఉ:– (1) నిరంతర భగవత్సేవనము (2) ప్రీతిపూర్వకముగ భగవత్సేవనము.

11. తేషామేవానుకమ్పార్థ మహమజ్ఞానజం తమః
నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా.

టీక:– తేషామ్ = వారలకు, అనుకమ్పార్థమ్ = దయజూపుటకొఱకు, అహమ్ ఏవ = నేనే, ఆత్మభావస్థః = వారియంతఃకరణమునందు నిలిచినవాడనై, భాస్వతా = ప్రకాశించుచున్న, జ్ఞానదీపేన = జ్ఞానదీపముచేత, అజ్ఞానజమ్ = అజ్ఞానమువలనగలిగిన, తమః = చీకటిని (మోహాంధకారమును), నాశయామి = నశింపజేయుచున్నాను.

తా:– వారలకు (అట్టి భక్తులకు) దయజూపుట కొఱకు నేనే వారియంతఃకరణమునందు నిలిచి ప్రకాశమానమగు జ్ఞానదీపముచేత, అజ్ఞానజన్యమగు అంధకారమును నశింపజేయుచున్నాను.

వ్యాఖ్య:– నిరంతరము ప్రీతిపూర్వకముగ తన్నుసేవించువారికి బుద్ధియోగమును (జ్ఞానమును) ప్రసాదించెదనని క్రిందటి శ్లోకమునందు భగవానుడు తెలియజేసిరి. ఎందులకట్టి బుద్ధియోగము నాతనికొసంగునో ఆకారణ మిచట తెలియజేయబడినది. సదా యాతనినిగూర్చి చింతించు భక్తులయెడల భగవానునకు కనికరము కలుగును. తత్ఫలితముగ వారికేదైన ఉపకారము నొనర్పవలెనను కుతూహలము జనింప, వారి ననుగ్రహింప సమకట్టినవాడై ప్రపంచములోగల సమస్తపదార్థములకంటెను విలువైనదేదియో విచారించి ఎద్దానివలన జీవునకు భగవత్సాక్షాత్కారము, నిరతిశయానందరూప కైవల్యము సంప్రాప్తించునో, అట్టి తత్త్వవిచారణయే, జ్ఞానమే (బుద్ధియోగము) అన్నిటికంటెను మేటియని నిశ్చయించి దానినే యాతని కొసంగుచున్నాడు. ఆ జ్ఞానమెట్టిది? ఎట్టి ప్రభావము కలది? అది యొక దీపమువంటిది. ప్రకాశమానమగు జ్యోతియది. అజ్ఞానాంధకారమును బోగొట్టునది. అనేక జన్మార్జితమగు తమఃపటలమును, మోహాంధకారమును, అవిద్యయను చీకటిని జీవునిహృదయమునుండి పారద్రోలునది. అయితే ప్రపంచములోగల అన్నిదీపములకును ఈ జ్ఞానదీపమునకును చాల వ్యత్యాసము కలదు. అవి అల్పప్రకాశము కలవి. పైగా కొంతకాలమునకు ఆరిపోవునవి. ఈజ్ఞానదీప మట్టిదికాదు. మహాప్రకాశమానమైనది. కనుకనే 'భాస్వతా' అని చెప్పబడెను. మఱియు సామాన్యదీపము బాహ్యాంధకారమును బోగొట్టును. ఈ జ్ఞానదీపమో అంతఃకరణమందలి మోహరూప తమస్సును నశింపజేయును. 'అజ్ఞానజం' అని చెప్పినందువలన ఆ తమస్సు అజ్ఞానమునుండియే ప్రభవించుచున్నదని తెలియుచున్నది. అది అహంకార మమకారాదిరూపమున నున్నదై, జీవుని సంసారదుఃఖమునకు హేతువై అసత్యమును సత్యముగను, సత్యమును అసత్యముగను తోపింపజేయుచున్నది. హృదయస్థమగు అట్టి అవిద్యాంధకారమును ఈ జ్ఞానదీపము నశింపజేయుచున్నది.

అయితే ఆ జ్ఞానదీప మెట్లు లభించును? దానిని భగవానుడే జీవులకొసంగును. అందఱికి

నొసంగునా? కాదు. ఎవరు తనను ప్రీతి పూర్వకముగ నిరంతరము భజించుదురో వారికిమాత్రమే ఇచ్చును. అట్టి పరమభక్తులపై దయగలిగి వారిని కనికరించు నిమిత్తము జ్ఞానదీపమను ఈ మహాప్రసాదమును వారికొసంగును. ఈ రహస్యములన్నియు ఈ శ్లోకమున చక్కగ తెలుపబడినవి.

భగవంతుని భజింపనిచో వారి యనుగ్రహము లభింపదు.

వారి యనుగ్రహములేనిచో జ్ఞానదీపము దొఱకదు.

జ్ఞానదీపములేనిచో అజ్ఞానాంధకారము నశించదు.

అజ్ఞానాంధకారము తొలగనిచో దుఃఖమంతరింపదు.

కాబట్టి దుఃఖనివారణముకొఱకు ప్రతిజీవియు నిర్మలహృదయముతో, అచంచల భక్తితో మొట్టమొదట భగవదారాధనమును గావింపవలయును. మోక్షముయొక్క కీలకమంతయు ఈ భగవత్సంసేవనమందే యిమిడియున్నదని ఈ శ్లోకముద్వారా స్పష్టముగ తెలియుచున్నది.

ఆ ప్రకారముగ భక్తిసంయుతులై భగవానుని ధ్యానించువారియొక్క హృదయమును ఆ సర్వేశ్వరు డెట్లు తెలిసికొనగలడు? వారు దూరమునలేరు. 'ఆత్మభావస్థః' - ప్రతిజీవియొక్క హృదయముననే విరాజిల్లుచు సాక్షిభూతులై వారుచేయు సమస్తమును గమనించుచున్నారు. వారు సంకల్పించు ప్రతి సంకల్పమునుగూడ వారు చక్కగ పరిశీలించుచుండ ఇక వారి దృష్టినుండి ఎవరైన తప్పించుకొన సాహసింపగలరా? కాబట్టి ఎవరును పాపకార్యములను చేయరాదు. మనస్సుతోనైనను దుష్టసంకల్పములను సంకల్పించరాదు. దైవకార్య, ధర్మకార్యనిరతులై యుండవలెను. ఏలననిన ప్రతిజీవియొక్క హృదయముననే భగవానుడు కాపురము పెట్టుకొనియున్నారని యిట తెలుపబడినది (ఆత్మభావస్థః).

'నాశయామి' తనను భజించువారి హృదయమునగల మోహాంధకారమును నేను నశింపజేయు చున్నాను. - అని భగవానుడు అసందిగ్ధముగ చెప్పివైచినందువలన జీవుడు తన కర్తవ్యమగు భగవదారాధనమును నెరవేర్చినచో పరమాత్మ తనవంతుపని (మోహనాశము) తాను తప్పక చేసియే తీరునని స్పష్టమగుచున్నది. 'నేను (అట్టిజీవుల మోహమును) నశింపజేయుచున్నాను' అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ భగవానుడు పలికినందువలన ఇక భక్తులకు తమ బంధవిముక్తివిషయమున ఏమాత్రము సంకోచింపపనిలేదు. వారు చేయవలసిన పనిని అనగా అనవరత ప్రీతిపూర్వక భజనను ధ్యానమును చేసిన చాలును. చెట్టుమొదలుకు నీరుపోయుచుండినచో ఇక ఫలవిషయమై సందేహము పెట్టుకొన నవసరములేదు. అది వచ్చియేతీరును. అట్లే భక్తియను జలమును పరమార్థవృక్షమునకు బోయుచుండినచో ముక్తియనుఫలము తాను కోరకనే లభింపగలదు. దానిని భగవానుడే తెచ్చి వానిచేతిలో పెట్టగలరు. కనుకనే 'నేనొక జ్ఞానదీపమును దెచ్చి వానిహృదయమందలి చీకటిని (అజ్ఞానమును) నశింపజేయుచున్నా'నని శ్రీకృష్ణమూర్తి తెలిపినవారైరి. ఆ యంధకారమును జీవుడు స్వతః పోగొట్టుకొనలేడు. దానికి భగవత్సహాయము అవసరము. కాబట్టి వారి యనుగ్రహమునకై భగవద్భజన, సేవన, పూజ, ఆరాధన, ధ్యానాదులద్వారా అతిశయప్రయత్న మాచరింపవలసియున్నది.

ప్ర:– జీవునకు మోక్షమెపుడు లభించును?

ఉ:– అజ్ఞానమను అంధకారము తొలగినపుడు.

ప్ర:- అది యెట్లు తొలగును?

ఉ:- జ్ఞానమను ప్రకాశవంతమగు దీపముచే తొలగును.

ప్ర:- ఆ జ్ఞానదీప మెట్లు లభించును?

ఉ:- అది భగవానునిచే నొసంగబడును.

ప్ర:- ఎవరికి?

ఉ:- అతనికి ఎవరిపై కనికరముగలుగునో వారికి.

ప్ర:- భగవంతున కెవనిపై కనికరము కలుగును?

ఉ:- నిరంతరము ప్రీతితో తన్నుభజించువారిపై నాతనికి కనికరము, దయ కలుగును.

ప్ర:- జీవులుచేయు ఆ యా పుణ్యములను భగవంతు డెట్లు తెలిసికొనగలడు?

ఉ:- సమస్తజీవులయొక్క హృదయమందే యాత డధివసించుచున్నాడు. కావున వారివారి సంకల్పములను, చేష్టలను అతడు సులభముగ గ్రహించగలడు.

ప్ర:- సంసారమోహరూపతమస్సు(చీకటి) దేనినుండి పుట్టును?

ఉ:- అజ్ఞానమునుండి.

ప్ర:- జ్ఞానదీపమెట్టిది?

ఉ:- మహాప్రకాశవంతమైనది. జీవుని మోక్షమునకు దారిచూపి అచటికి గొనిపోవునది.

అ॥ పైనదెల్పిన భక్తి చక్కగ ఏర్పడుటకు అభివృద్ధినొందుటకు భగవద్విభూతిని, భగవన్మహిమను తెలిసికొనియుండుట అవసరమని భావించి భగవానునిద్వారా వాని నెఱుంగదలంచినవాడై అర్జునుడు మొట్టమొదట వారిని ఏడుశ్లోకములద్వారా సంస్తుతించి తుట్టతుదకు 'మీ విభూతిని, వైభవమును ఎఱింగింపుడు దేవా!' అని ప్రార్థించుచున్నాడు. భగవానుని బోధలను విని సంతోషమునుపట్టలేకయు ఈ ప్రకారముగ సంస్తుతించుచున్నాడు -

అర్జున ఉవాచ :-

12. పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్
పురుషం శాశ్వతం దివ్యమాదిదేవమజం విభుమ్.

13. ఆహుస్త్వాం ఋషయస్సర్వే దేవర్షిర్నారదస్తథా
అసితో దేవలో వ్యాసస్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే.

అర్జునఉవాచ = అర్జునుడుచెప్పెను.

టీక:– భవాన్ = నీవు, పరంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మవు, పరంధామ = పరంధాముడవు (పరమపదమవు, లేక గొప్ప తేజస్స్వరూపుడవు), పరమం పవిత్రమ్ = పరమపావనుడవు, త్వామ్ = నిన్ను, శాశ్వతమ్ = నిత్యునిగను, దివ్యమ్ = ప్రకాశస్వరూపునిగను, పురుషమ్ = పరమపురుషునిగను, ఆదిదేవమ్ = దేవతాదులకును ఆదియైనవానిగను, అజమ్ = జన్మరహితునిగను, విభుమ్ = సర్వవ్యాపకునిగను, సర్వేఋషయః = ఋషులందరున్ను, దేవర్షిః నారదః = దేవర్షి యగు నారదుడున్ను, అసితః = అసితుడును, దేవలః = దేవలుడును, వ్యాసః = వేదవ్యాసమహర్షియును, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు, స్వయం చ = నీవున్ను, తథాఏవ = ఆ ప్రకారముగనే, మే = నాకు, బ్రవీషి = చెప్పుచున్నావు.

తా:– అర్జునుడు చెప్పెను - మీరు పరబ్రహ్మస్వరూపులు, పరంధాములు (పరమ పదస్వరూపులు లేక గొప్ప తేజస్స్వరూపులు), పరమపావనరూపులు. మిమ్ము నిత్యులుగను, ప్రకాశస్వరూపులుగను, పరమపురుషులుగను, ఆదిదేవులుగను, జన్మరహితులుగను, సర్వవ్యాపకులుగను, ఋషులందఱున్ను దేవర్షియగు నారదుడున్ను, అసితుడున్ను, దేవలుడున్ను, వేదవ్యాసమహర్షియు చెప్పుచున్నారు. స్వయముగ మీరున్ను అప్రకారమే (మిమ్ముగూర్చి) నాకు చెప్పుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– భక్తులపై భగవానుడు కరుణావర్షము కురిపించుచుండ అఖండమగు ఆ బోధను విని అర్జునుడు ప్రఫుల్లితాంతఃకరణుడై తన ఆనందాతిరేకమును ఆపుకొన జాలక భగవానుని ఈప్రకారముగ స్తోత్రముచేయదొడంగెను. గురువుయెడల ఇట్టి అనన్యభక్తికలిగియున్నపుడే గురువాక్యము శిష్యునకు చక్కగ హృదయంగమము కాగలదు.

ప్ర:– శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:– (1) పరబ్రహ్మ స్వరూపుడు (2) పరంధాముడు (3) పరమపావనుడు (4) శాశ్వతుడు (5) ఆదిదేవుడు (6) జననమరణ వర్జితుడు (7) సర్వవ్యాపకుడు.

ప్ర:– శ్రీకృష్ణు డిట్టివాడని పేర్కొనిన మహనీయులెవరు?

ఉ:– (1) సమస్తఋషులు (2) నారదుడు (3) అసితుడు (4) దేవలుడు (5) వేదవ్యాసులు (6) శ్రీకృష్ణమూర్తి (స్వయముగ అట్లే నుడివెను).

14. సర్వమేతదృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ
న హి తే భగవన్ వ్యక్తిం విదుర్దేవా న దానవాః.

టీక:– కేశవ = ఓ కృష్ణా, యత్ = దేనిని, మామ్ = నన్నుగూర్చి (నాకు), వదసి = చెప్పుచున్నావో, ఏతత్సర్వమ్ = ఇదియంతయు, ఋతమ్ = సత్యమని, మన్యే = తలంచుచున్నాను, భగవాన్ = ఓ భగవానుడా!, తే = నీయొక్క, వ్యక్తిమ్ = నిజస్వరూపమును, దేవాః = దేవతలు, నవిదుః = ఎఱుగరు, *దానవాః (చ)* = అసురులును (రాక్షసులును), నహి (విదుః) = ఎఱుగరుగదా!

తా:– ఓ కృష్ణా! దేనిని మీరు నాకుచెప్పుచున్నారో అదియంతయు సత్యమని నేను తలంచుచున్నాను. ఓ భగవంతుడా! మీయొక్క (నిజ) స్వరూపమును దేవతలుగాని, అసురులుగాని ఎఱుంగజాలరుకదా!

వ్యాఖ్య:– "మీరు చెప్పినదంతయు సత్యమని తలంచుచున్నాను" - అని యీ ప్రకారముగ గురువాక్యములందు శిష్యుడు పూర్ణవిశ్వాసమును ప్రకటించుచున్నాడు. ఇట్టి విశ్వాసప్రకటనమువలన గురువునకు శిష్యునిపై ప్రీతి, వాత్సల్యము అధికరించుచుండును.

15. స్వయమేవాత్మనాత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ
భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే.

టీక:– పురుషోత్తమా = ఓ పురుషశ్రేష్ఠుడా!, భూతభావన = సమస్తప్రాణులను సృష్టించువాడా, భూతేశ = సకలజీవులకు నియామకుడగువాడా, దేవదేవ = దేవతలకును దేవుడైనవాడా, జగత్పతే = జగన్నాథుడా (జగత్తును పాలించువాడా), త్వమ్ = నీవు, ఆత్మానమ్ = నిన్ను (స్వస్వరూపమును), ఆత్మనా = నీచేత, స్వయమ్ ఏవ = స్వయముగనే, వేత్థ = ఎఱుగుదువు.

తా:– ఓ పురుషశ్రేష్ఠా, సమస్తప్రాణి సృష్టికర్తా, సకలజీవ నియామకా, దేవదేవా, జగన్నాథా, మిమ్ము మీరే యెఱుగుదురు (మీస్వరూప మితరులకు దుర్గ్రాహ్యమని భావము).

16. వక్తు మర్హస్యశేషేణ దివ్యాహ్యాత్మ విభూతయః
యాభిర్విభూతిభిర్లోకానిమాంస్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి.

టీక:– హి = కాబట్టి, యాభిఃవిభూతిభిః = ఏ విభూతులచే (ఐశ్వర్యములచే, మాహాత్మ్య విస్తారములచే), త్వమ్ = నీవు, ఇమాన్‌లోకాన్ = ఈలోకములను, వ్యాప్య = వ్యాపించి, తిష్ఠసి = ఉన్నావో (అట్టి), దివ్యాః = దివ్యములైన (అప్రాకృతములైన), ఆత్మవిభూతయః = నీ విభూతులను, అశేషేణ = సంపూర్ణముగ, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు (నీవే), అర్హసి = తగుదువు.

తా:– కావున ఏ విభూతులచే (మాహాత్మ్యవిస్తారములచే) మీరీ లోకములన్నిటిని వ్యాపించియున్నారో అట్టి దివ్యములగు మీ విభూతులను సంపూర్ణముగ చెప్పుటకు మీరే తగుదురు...

17. కథం విద్యామహం యోగింస్త్వాం సదా పరిచిన్తయన్
కేషుకేషు చ భావేషు చిన్త్యోఽసి భగవన్మయా.

టీక:– యోగిన్ = యోగేశ్వరా!, అహమ్ = నేను, సదా = ఎల్లప్పుడు, కథమ్ = ఏ ప్రకారముగ, పరిచిన్తయన్ = ధ్యానముచేయుచు, త్వామ్ = నిన్ను, విద్యామ్ = తెలిసికొనగలను?, భగవన్ = భగవంతుడా, కేషుకేషు భావేషు చ = ఏ యే వస్తువులయందును, చిన్త్యః = ధ్యానింపదగినవాడవు, అసి = అగుచున్నావు.

తా:– యోగేశ్వరా! నే నెల్లప్పుడును ఏ ప్రకారముగ ధ్యానించుచు మిమ్ము తెలిసికొనగలను? భగవంతుడా! ఏ యే వస్తువులందు మిమ్ము నేను ధ్యానింపవలెను?

వ్యాఖ్య:– అతిసూక్ష్మమగు దైవతత్త్వము సామాన్యముగ జనులకు వెంటనే అనుభూతము కాదు, గనుక సాధకుడు ప్రారంభస్థితియందు తన మనస్సును ఒకానొక భగవత్సంబంధమైన పవిత్రవస్తువునందు లేక మూర్తియందు కేంద్రీకరించి కొంతకాలము ధ్యానము నభ్యసింపవలయును. క్రమముగ చిత్తైకాగ్రతను

సంపాదించిన మీదట నిరాకార, నిర్గుణతత్త్వమునుగూర్చి విచారింపవచ్చును. కనుకనే అర్జునుడు ధ్యానించుటకు కొన్ని సాకారవిభూతులను, దివ్యపదార్థములను తెలుపవలసినదిగా భగవానుని వేడుకొనుచున్నాడు. సమస్తజగత్తున్ను భగవంతునిస్వరూపమే అయియున్నను, ధ్యానానుకూలతకొఱకై ఏ యే రూపములు తగియున్నవో, అట్టి ప్రధానములైన కొన్నిటిని సెలవివ్వవలసినదిగా అర్జునుడు ప్రార్థించుచున్నాడు.

18. విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతిం చ జనార్దన
భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్.

టీక:– జనార్దన = ఓ కృష్ణా!, ఆత్మనః = నీయొక్క, యోగమ్ = యోగమహిమను (సామర్థ్య విశేషమును), విభూతిం చ = జగల్లీలా విభూతులను (ధ్యేయవస్తువులను), విస్తరేణ = సవిస్తరముగ, భూయః = మఱల, కథయ = చెప్పుము, హి = ఏలయనగా, అమృతమ్ = అమృతవాక్కును, శృణ్వతః = వినుచున్న, మే = నాకు, తృప్తిః = సంతృప్తి, నాస్తి = లేదు (కలుగుటలేదు).

తా:– ఓకృష్ణా! మీయొక్క యోగమహిమను, జగల్లీలావిభూతులను, (ధ్యానింపదగిన వస్తువులను) సవిస్తరముగ మఱల తెలియుజేయుడు. ఏలయనగా మీయొక్క అమృతవాక్యములను వినుచున్న నాకు సంతృప్తికలుగుటలేదు (ఇంకను వినవలయునని కుతూహలము గలుగుచున్నది).

వ్యాఖ్య:– శిష్యునకు గురువాక్య శ్రవణమున ఇట్టి ఉత్కంఠ జనింపవలెను.

అ॥ అర్జునుని యా వాక్యములనువిని భగవానుడు తన విభూతులను వర్ణింపదొడగుచు, ప్రధానములైనవానిని మాత్రమే చెప్పెదనని తెలుపుచున్నాడు –

శ్రీ భగవానువాచ :–

19. హన్త తే కథయిష్యామి దివ్యా హ్యాత్మవిభూతయః
ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ నాస్త్యన్తో విస్తరస్య మే.

శ్రీభగవానువాచ = శ్రీభగవంతుడు చెప్పెను.

టీక:– కురుశ్రేష్ఠ = కురువంశీయులలో శ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా!, హన్త = ఇప్పుడు, దివ్యాః = దివ్యములైన (అలౌకికములైన), ఆత్మవిభూతయః = నా యొక్క విభూతులను, ప్రాధాన్యతః = ప్రాధాన్యత ననుసరించి, తే = నీకు, కథయిష్యామి = చెప్పెదను, హి = ఏలయనగా, మే = నాయొక్క, విస్తరస్య = విభూతి విస్తారమునకు, అన్తః = అంతము, నాస్తి = లేదు.

తా:– శ్రీభగవంతుడు చెప్పెను – కురువంశశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! ఇప్పుడు దివ్యములైన నాయొక్క విభూతులను ప్రాధాన్యతననుసరించి (ముఖ్యములైనవానిని) నీకు చెప్పెదను. ఏలయనగా – నాయొక్క విభూతివిస్తారమునకు అంతములేదు.

వ్యాఖ్య:– భగవానుడు అనంతుడు. కాబట్టి వారి విభూతియు అనంతమైనదియే యగును. కాబట్టి ముఖ్యములైన విభూతులను మాత్రమే వర్ణించిచెప్పుటకు భగవానుడు పూనుకొనుచున్నాడు.

అ॥ ఇటనుండి ఇరువది శ్లోకములవఱకు (39వ శ్లో॥ వఱకు) భగవానుడు తన వివిధ విభూతులను వర్ణించి చెప్పుచున్నాడు –

20. అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః
అహమాదిశ్చ మధ్యం చ భూతానామన్త ఏవ చ.

టీక:– *గుడాకేశ* = ఓ అర్జునా!, *సర్వభూతాశయస్థితః* = సమస్తప్రాణులయొక్క హృదయమందున్న, ఆత్మా = ప్రత్యగాత్మ, అహమ్‌ఏవ (అస్మి) = నేనే అయియున్నాను, భూతానామ్ = ప్రాణులయొక్క, ఆదిః చ = ఆదియు (సృష్టియు), మధ్యం చ = మధ్యమున్ను (స్థితియు), అన్తః చ = అంతమున్ను (లయమున్ను), అహమ్ (ఏవ అస్మి) = నేనే (అయియున్నాను).

తా:– ఓ అర్జునా! సమస్తప్రాణులయొక్క హృదయమునందున్న ప్రత్యగాత్మను నేనే అయియున్నాను. మఱియు ప్రాణులయొక్క ఆదిమధ్యాంతములున్ను (సృష్టిస్థితిలయములున్ను) నేనే అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– చెప్పవలసినదానినంతను ఒక్కవాక్యములోనే భగవానుడు చెప్పివైచిరి. ('అహమాత్మా... స్థితః' – అని) 'సమస్తప్రాణికోట్లయందును వెలయుచున్న ప్రత్యగాత్మను నేనే' అని శ్రీకృష్ణమూర్తి ఇట వచించిరి. ప్రతిజీవియందును దేహేంద్రియ మనోబుద్ధులకు సాక్షిగ ప్రత్యగాత్మ వర్తించుచున్నారు. వారినే జీవాత్మయనియు అందురు. వారు పరమాత్మకంటె వేఱుకాదని ఇట పేర్కొనబడినది. అనగా జీవాత్మయే పరమాత్మయను అఖండ మహావాక్యబోధ ఇచట గావింపబడినదని యర్థము. ఇదియే అద్వైతబోధ. కావున జీవుడు పరమాత్మస్థానమును బొందవలెనన్న జీవాత్మస్థానమును చేరిన చాలును. అనగా పంచకోశములనుండి తనను వేఱుపఱచుకొని, దేహేంద్రియ మనోబుద్ధ్యాదులకు సాక్షిగానున్న ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనవలెను. ఆ ప్రత్యగాత్మయే పరమాత్మ. ఉపనిషత్తులన్నియు ఈ సత్యమునే బోధించుచున్నవి.

మఱియు ప్రతిజీవియందును భగవానుడు (ప్రత్యగాత్మ రూపమున) వసించుచున్నట్లు స్పష్టముగ తెలుపబడినందువలన ఇక ఏ జీవిని అల్పుడని చెప్పుటకు లేదు. తన యొక్క ప్రత్యగాత్మను (దేహేంద్రియాదులకు సాక్షియగు నిజరూపమును), స్మరణకు తెచ్చుకొని ప్రతిమానవుడును తాను అల్పమై, నశ్వరమైనట్టి ఉపాధికాదనియు, మహత్తర శాశ్వత పరబ్రహ్మస్వరూపుడేయనియు నిశ్చయించుకొనవలెను. మఱియు ప్రతిప్రాణియందును భగవంతుడు నివసించుచున్నారను విశ్వాసమును దృఢపఱచుకొని ఏ జీవికిని హింస చేయక పరోపకారపారీణుడై వర్తించవలెను. అట్టి పరప్రాణిసేవ మాధవసేవయనియే భావించవలెను. ఈ ప్రకారముగ సర్వత్ర భగవత్సన్నిధానమును భావించుకొనుచు పాపకార్యమెద్దియు చేయకయుండవలెను. ఏలయనిన పరమాత్మ వారివారి హృదయముననే నివసించుచు వారికి అతిసమీపమునుండి వారువారు చేయు పాపపుణ్యములను బహుజాగరూకతతో గమనించుచున్నారు.

జగత్తంతయును అధిష్ఠానమగు పరమాత్మయందు అధ్యస్తమై యుండుటవలన వాస్తవముగ నది అధిష్ఠానముకంటె వేఱుకాదుగనుక సమస్తప్రాణుల ఆదిమధ్యాంతములు తానే అయియున్నానని భగవానుడు చెప్పుటకు కారణము. మఱియు 'సర్వభూతాశయస్థితః' అను వాక్యమునందలి 'సర్వ' అను పదముయొక్క ప్రయోగమువలన ఏ ప్రాణియందైనను తాను లేకుండ ఉండునదిలేదనియు, సమస్తభూతములందును తప్పక అధివసించుచున్నాడనియు స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి ఇక ఏ ప్రాణియు దిగులుపడక,

నిరుత్సాహముజెందక తాను అల్పమని భావించక, తనయందు దాగియున్నట్టి ఆ అక్షయపరమాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనుటకై యత్నింపవలెను. దిగులు, దుఃఖము మున్నగునవి జీవునకు తన వాస్తవస్వరూపముయొక్క విస్మరణమువలననే కలుగుచుండునని గ్రహించవలెను. కావున తన యథార్థస్వరూపమును (ఆత్మను) పునఃస్మరించి, మహద్ధైర్యమును, ఆనందమును పొంది, దుఃఖరాహిత్యమును బంధవిముక్తిని శాశ్వతకైవల్యమును బడయవలెను.

గుడాకేశ - గుడాక + ఈశ - నిద్రను జయించినవాడు అర్జునుడు. ఆహారము, నిద్ర - అను ఇరువురుదొంగలు మనుజుని జీవితమును హరించివేయుచున్నారు. కావున ముముక్షువు ఆ రెండిటిని అదుపునందుంచుకొని సంయమశీలుడై ప్రవర్తించవలెను. మితనిద్ర, మితాహారములనే సేవించుటను అభ్యసించవలెను.

ప్ర:– సమస్తప్రాణికోట్లయొక్క హృదయాంతరాళములందు నివసించు ప్రత్యగాత్మ యెవరు?

ఉ:– సాక్షాత్ పరమాత్మయే.

ప్ర:– ఇంకను ఆ పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:– ప్రాణులయొక్క ఆదిమధ్యాంతము లాతడే అయియున్నాడు.

21. ఆదిత్యానామహం విష్ణుర్జ్యోతిషాం రవిరంశుమాన్
మరీచిర్మరుతామస్మి నక్షత్రాణామహం శశీ.

టీక:– అహమ్ = నేను, ఆదిత్యానామ్ = ఆదిత్యులలో, విష్ణుః = విష్ణువను ఆదిత్యుడను, జ్యోతిషామ్ = ప్రకాశింపజేయువానిలో, అంశుమాన్ = కిరణములుగల, రవిః = సూర్యుడను, మరుతామ్ = మరుత్తులను దేవతలలో, మరీచిః = మరీచియనువాడను, అహమ్ = నేను, నక్షత్రాణామ్ = నక్షత్రములో, శశీ = చంద్రుడను, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– నేను ఆదిత్యులలో విష్ణువనువాడను, ప్రకాశింపజేయువానిలో కిరణములుగల సూర్యుడను, మరుత్తులను దేవతలలో మరీచియనువాడను, నక్షత్రములో చంద్రుడను అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'ఆదిత్యులు' - అదితికుమారులు పండ్రెండుగురు - వీరినే ద్వాదశాదిత్యులందురు. వారు (1) ధాత (2) మిత్రుడు (3) అర్యముడు (4) శక్రుడు (5) వరుణుడు (6) అంశువు (7) భగుడు (8) వివస్వంతుడు (9) పూష (10) సవిత (11) త్వష్ట (12) విష్ణువు - అను పేర్లు గలిగియున్నారు★.

'మరుత్తులు' - ఏడుగురు. వారు క్రమముగ (1) ఆవహుడు (2) ప్రవహుడు (3) నివహుడు (4) పరాహుడు (5) ఉద్వహుడు (6) సంవహుడు (7) పరివహుడు (మరీచి) - అనుపేర్లు గలిగియున్నారు.

★ 1. ధాతా మిత్రోఽర్యమా శక్రో వరుణస్త్వంశ ఏవ చ
భగో వివస్వాన్ పూషా చ సవితా దశమస్తథా.
2. ఏకాదశస్తథా త్వష్టా ద్వాదశో విష్ణురుచ్యతే
జఘన్యజస్తు సర్వేషామాదిత్యానాం గుణాధికః (మహాభారతము - ఆదిపర్వము)

'ఆదిత్యులలో నేను విష్ణువును' - అను వాక్యముయొక్క అర్థము 'ఆదిత్యులందఱిలో విష్ణువను ఆదిత్యునియందు తక్కినవారియందుకంటె నేను విశేషముగ అభివ్యక్తమగుచుందును' - అనియేయగును. అట్లే తక్కినవాక్యములయొక్క అర్థమునుగూడ ఊహించుకొనవచ్చును.

22. వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానామస్మి వాసవః
ఇన్ద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానామస్మి చేతనా. .

టీక:– వేదానాం = వేదములలో, సామవేదః = సామవేదము, అస్మి = (నేను) అయియున్నాను, దేవానామ్ = దేవతలలో, వాసవః = ఇంద్రుడను, అస్మి = అయియున్నాను, ఇన్ద్రియాణామ్ = ఇంద్రియములలో, మనః చ = మనస్సున్ను, అస్మి = అయియున్నాను, భూతానామ్ = ప్రాణులలో, చేతనా = చైతన్యము (తెలివి), అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– నేను వేదములలో సామవేదమును, దేవతలలో ఇంద్రుడను, ఇంద్రియములలో మనస్సున్ను, ప్రాణులలో చైతన్యమున్ను (తెలివి) అయియున్నాను.

23. రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసామ్
వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరుశ్శిఖరిణామహమ్.

టీక:– రుద్రాణామ్ = రుద్రులలో, *శంకరః* = శంకరుడనువాడను, అస్మి = అయియున్నాను, యక్షరక్షసామ్ = యక్షులలోను, రాక్షసులలోను, *విత్తేశః* = కుబేరుడను, వసూనామ్ = **వసువులలో,** పావకః చ = అగ్నియు, *శిఖరిణామ్* = శికరముగల పర్వతములలో, మేరుః = మేరుపర్వతమును, అస్మి = (నేను) అయియున్నాను.

తా:– నేను రుద్రులలో శంకరుడనువాడను, యక్షులలోను, రాక్షసులలోను కుబేరుడను, వసువులలో అగ్నియు, పర్వతములలో మేరువును అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'రుద్రులు' - పదునొకండుగురు - (వీరినే ఏకాదశ రుద్రులందరు) - వారు (1) హరుడు (2) బహురూపుడు (3) త్ర్యంబకుడు (4) అపరాజితుడు (5) వృషాకపి (6) శంభువు (7) కపర్ది (8) రైవతుడు (9) మృగవ్యాధుడు (10) శర్వుడు (11) కపాలి - అను పేర్లు గలిగియున్నారు★.

'వసువులు' - ఎనిమిదిమంది (అష్టవసువులు) - వారు (1) ధరుడు (2) ధ్రువుడు (3) సోముడు (4) అహుడు (5) అనిలుడు (6) అనలుడు (7) ప్రత్యూషుడు (8) ప్రభాసుడు. @.

★ 1. హరశ్చ బహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చాపరాజితః
వృషాకపిశ్చ శమ్భుశ్చ కపర్దీ రైవతస్తథా.

2. మృగవ్యాధశ్చ శర్వశ్చ కపాలీ చ విశామ్పతే
ఏకాదశైతే కథితా రుద్రాస్త్రిభువనేశ్వరాః॥ (హరివంశము)

@ ధరో ధ్రువశ్చ సోమశ్చ అహశ్చైవానిలోఽనలః
ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసశ్చ వసవోఽష్టౌ ప్రకీర్తితాః॥ (మహాభారతం - ఆదిపర్వం)

24. పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్
సేనానీనామహం స్కన్దస్సరసామస్మి సాగరః.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, పురోధసాం = పురోహితులలో, ముఖ్యమ్ = శ్రేష్ఠుడైన, బృహస్పతిమ్ చ = బృహస్పతినిగాను, మామ్ = నన్ను, విద్ధి = తెలిసికొనుము, అహమ్ = నేను, సేనానీనామ్ = సేనానాయకులలో, స్కన్దః = కుమారస్వామియు, సరసామ్ = సరస్సులలో, సాగరః = సముద్రమును, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– ఓ అర్జునా! పురోహితులలో శ్రేష్ఠుడగు బృహస్పతినిగా నన్నెఱుంగుము. మఱియు నేను సేనానాయకులలో కుమారస్వామియు, సరస్సులలో సముద్రమును అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'ముఖ్యమ్' – అని చెప్పుటవలన శ్రేష్ఠత్వమే, పవిత్రత్వమే దైవత్వమునకు చిహ్నమని స్ఫురించుచున్నది.

25. మహర్షీణాం భృగురహం గిరామస్మ్యేకమక్షరమ్
యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః.

టీక:– అహమ్ = నేను, మహర్షీణామ్ = మహర్షులలో, భృగుః = భృగుమహర్షిని, గిరామ్ = వాక్కులలో, ఏకమ్ అక్షరమ్ = ఒక్క అక్షరమగు ప్రణవమును (ఓంకారమును), అస్మి = అయియున్నాను, యజ్ఞానామ్ =యజ్ఞములలో, జపయజ్ఞః = జపయజ్ఞమును, స్థావరాణామ్ = స్థిరపదార్థములలో, హిమాలయః = హిమాలయపర్వతమును, అస్మి = (నేను) అయియున్నాను.

తా:– నేను మహర్షులలో భృగుమహర్షిని, వాక్కులలో ఏకాక్షరమగు ప్రణవమును (ఓంకారమును), యజ్ఞములలో జపయజ్ఞమును, స్థిరపదార్థములలో హిమాలయపర్వతమును అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'గిరామస్మ్యేకమక్షరమ్' – వాక్కులు అనేకములున్నను ఏకాక్షరమైన ప్రణవమే (ఓంకారమే) తానని భగవానుడు చెప్పుటవలన దానికెంత ప్రాముఖ్యత కలదో తేటతెల్లమగుచున్నది. నూఱువాక్యము లుచ్చరించుటకంటె సారవంతమైన ఒక్క వాక్యము నుచ్చరించుట మేలు, పుణ్యప్రదము. ఆ సారవాక్కే ప్రణవము. సమస్తమంత్రములకును అది ప్రాణము. సమస్తవేదములకును అది సారము. అది పరబ్రహ్మమునకు వాచకము. కావున జపించువాని పాపములను బోగొట్టును. అర్థమననముచే మోక్షమునకు గొనిపోవును. కనుకనే సమస్తవేదములు, శాస్త్రములు ఈప్రణవమునుగూర్చి విశేషించి చెప్పినవి. ఈ ప్రకారముగ వాక్కులన్నింటిలోను అది సారభూతమగుటవలన, వ్యర్థములగు ప్రాపంచికవాక్కులందు కాలమును వృథాచేయక దివ్యరూపమై సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపమై యలరు ఈ ఏకాక్షరమును (ప్రణవమును) ఉచ్చరించుట, భావించుట శ్రేయస్కరము.

'యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి' – యజ్ఞములలో తాను జపయజ్ఞమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నుడివిరి. దీనినిబట్టి జపమున కెట్టి మాహాత్మ్యముకలదో విదితమగుచున్నది. జపమును ఒక యజ్ఞముగనే చెప్పుటవలన అది మహాపవిత్రవంతమై, చిత్తశుద్ధికరమైన గొప్పక్రతువని స్పష్టమగుచున్నది. శాస్త్రములలో అనేకయజ్ఞములు

చెప్పబడియున్నను అవియన్నియు చాలప్రయాసతో గూడినవి. కావున అతిసులభమై, సర్వులకును అందుబాటులోనున్నదై, ఆచరణసాధ్యమై, ఏవిధమైన ప్రయాసలేనిదైనట్టి ఈ జపయజ్ఞము యజ్ఞములన్నిటిలోను మేటియైయున్నది. కనుకనే భగవానుడు దానినే తనరూపముగ వర్ణించిరి. ఇది ఖర్చులేని యజ్ఞము. పైగా అపరిమిత ఫలము నొసంగునది. ఇది చిత్తమును శుద్ధపఱచి అనేక జన్మార్జితపాపమును క్షాళనమొనర్చి బ్రహ్మజ్ఞానవ్యాప్తికి అనుకూలముగ నొనర్చును. కాబట్టి ఇది మోక్షప్రాప్తికి అత్యంత సహాయకారిగనున్నది. వెయ్యేల ఇది సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపమే యని పేర్కొనబడుటవలన జనులందఱికిని ఇయ్యది అనుష్ఠేయమైయున్నది.

26. అశ్వత్థః సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః
గన్ధర్వాణాం చిత్రరథః సిద్ధానాం కపిలో మునిః.

టీక:– (అహమ్ = నేను), సర్వవృక్షాణామ్ = అన్నిచెట్లలోను, అశ్వత్థః = రావిచెట్టును, దేవర్షీణామ్ = దేవర్షులలో, నారదః చ = నారదుడును, గన్ధర్వాణామ్ = గంధర్వులలో, చిత్రరథః = చిత్రరథుడను, సిద్ధానామ్ = సిద్ధులలో, కపిలః మునిః = కపిలుడను మునియు, (అస్మి = అయియున్నాను).

తా:– నేను చెట్లన్నిటియందును రావిచెట్టును, దేవర్షులలో నారదుడను, గంధర్వులలో చిత్రరథుడను, సిద్ధులలో కపిలమునీంద్రుడను అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'అశ్వత్థః సర్వవృక్షాణామ్' చెట్లన్నిటియందును రావిచెట్టు చాలశ్రేష్ఠమై, పవిత్రమైయున్నది. పురాణములలో దీనిమహిమనుగూర్చి విశేషించి చెప్పబడినది★ వృక్షములలో అశ్వత్థవృక్షము తానని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పుటవలన ఆ వృక్షము సాక్షాద్భగవన్నిలయమే యని స్పష్టమగుచున్నది. కనుకనే జనులద్దానికి ప్రదక్షిణ, పూజాదులను గావించుచుందురు. ఔషధదృష్టియందును రావిచెట్టునకు గొప్ప ప్రాముఖ్యతకలదు.

27. ఉచ్చైశ్శ్రవసమశ్వానాం విద్ధి మామమృతోద్భవమ్
ఐరావతం గజేన్ద్రాణాం నరాణాం చ నరాధిపమ్.

టీక:– అశ్వానామ్ = గుఱ్ఱములలో, అమృతోద్భవమ్ = (క్షీరసాగరమథనమున) అమృతముతోబాటు

★(1) మూలే విష్ణుః స్థితో నిత్యం స్కన్ధే కేశవ ఏవచ, నారాయణస్తు శాఖాసు పత్రేషు భగవాన్హరిః॥

(2) ఫలేఽచ్యుతో న సందేహః సర్వదేవైః సమన్వితః ।

(3) స ఏవ విష్ణుర్ద్రుమ ఏవ మూర్తో మహాత్మభిః సేవితపుణ్యమూలః।
యస్యాశ్రయః పాపసహస్రహన్తా భవేన్నృణాం కామదుఘో గుణాఢ్యః॥

(స్కాందపురాణము – నాగరఖండము 247-41, 42,44)

తా:- రావిచెట్టు యొక్క మూలమందు విష్ణువు, బోదెయందు కేశవుడు, కొమ్మలలో నారాయణుడు, ఆకులలో శ్రీహరి, ఫలములందు అచ్యుతుడు, సమస్తదేవతలతో గూడి విరాజిల్లుచుందురు. ఇవ్విషయమున సందేహములేదు. ఇది సాక్షాత్ ఆకారమును ధరించివచ్చిన విష్ణువే అయియున్నది. దీనిమూలమును మహనీయులు సేవించుచుందురు. దీని నాశ్రయించువారియొక్క పాపజాలమునంతను అది నశింపజేయును. మఱియు నిది మనుజుల కోరికలను నెరవేర్చునదియు, సద్గుణములను, పుణ్యములను ఒసంగునదియు అయియున్నది.

పుట్టిన, ఉచ్చైఃశ్రవసమ్ = ఉచ్చైఃశ్రవసమను గుఱ్ఱమునుగను, గజేన్ద్రాణామ్ = గొప్ప ఏనుగులలో, ఐరావతమ్ = ఐరావతమను యేనుగుగను, నరాణామ్ = మనుజులలో, నరాధిపమ్ = రాజుగను, మామ్ = నన్ను, విద్ధి = తెలిసికొనుము.

తా:– గుఱ్ఱములలో అమృతముతోబాటు పుట్టిన ఉచ్చైఃశ్రవసమను గుఱ్ఱమునుగను, గొప్ప యేనుగులలో ఐరావతమను యేనుగుగను, మనుష్యులలో రాజుగను నన్ను తెలిసికొనుము.

వ్యాఖ్య:– ఉచ్చైఃశ్రవసమను గుఱ్ఱము, ఐరావతమను యేనుగు పూర్వము క్షీరసాగరమథనకాలమున ఉద్భవించినవి.

28. ఆయుధానామహం వజ్రం ధేనూనామస్మి కామధుక్
ప్రజనశ్చాస్మి కందర్పః సర్పాణామస్మి వాసుకిః.

టీక:– అహమ్ = నేను, ఆయుధానామ్ = ఆయుధములలో, వజ్రమ్ = వజ్రాయుధమును, ధేనూనామ్ = పాడియావులలో, కామధుక్ = కామధేనువును, అస్మి = అయియున్నాను, ప్రజనః = ప్రజలయుత్పత్తికి కారణభూతుడైన, కందర్పః చ = మన్మథుడను, అస్మి = అయియున్నాను, సర్పాణామ్ = సర్పములలో, వాసుకిః = వాసుకియను సర్పమును, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– నేను ఆయుధములలో వజ్రాయుధమును, పాడియావులలో కామధేనువును, ప్రజల (ధర్మబద్ధమగు) యుత్పత్తికి కారణభూతుడైన మన్మథుడను, సర్పములలో వాసుకియు అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'ప్రజనశ్చాస్మి కందర్పః' - 'ప్రజనః' అను విశేషణమును మన్మథునకు చేర్చుటవలన ధర్మబద్ధమైన సత్సంతానోత్పత్తికి హేతుభూతమైనట్టి కామమే ఇచట పేర్కొనబడినదని గ్రహింపవలయును. 'ధర్మావిరుద్ధోభూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ, (7-11) –' అను వాక్యముద్వారా పూర్వమీవిషయమునే భగవానుడు తెలిపియుండిరి.

29. అనన్తశ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసామహమ్
పితౄణామర్యమా చాస్మి యమస్సంయమతామహమ్. 29

టీక:– అహమ్ = నేను, నాగానామ్ = నాగులలో, అనన్తః చ = (నాగరాజగు) అనంతుడను, అస్మి = అయియున్నాను, యాదసామ్ = జలదేవతలలో, వరుణః = వరుణుడను, పితౄణామ్ = పితృదేవతలలో, అర్యమాచ = అర్యమయను పేరుగల పితృరాజును, (అస్మి = అయియున్నాను), అహమ్ = నేను, సంయమతాం = నియమించువారిలో (లేక శిక్షించువారిలో), యమః = యముడను (అస్మి = అయియున్నాను).

తా:– నేను నాగులలో అనంతుడను, జలదేవతలలో వరుణుడను, పితృదేవతలలో అర్యమయు, నియమించువారిలో యముడను అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'నాగానామ్' నాగులను సర్పములకు శిరస్సు లనేకము లుండును, కాని విషముండదు. సర్పములకు ఒకే శిరస్సుండును, కాని విషముండును. నాగ, సర్పముల కిదియే భేదము.

30. ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతామహమ్
మృగాణాం చ మృగేన్ద్రోఽహం వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్.

టీక:– అహమ్ = నేను, దైత్యానామ్ = అసురులలో, ప్రహ్లాదః చ = ప్రహ్లాదుడను, కలయతామ్ = లెక్క పెట్టువారిలో, కాలః = కాలమును, మృగాణాంచ = మృగములలోను, మృగేన్ద్రః = మృగరాజగు సింహమును, పక్షిణామ్ = పక్షులలో, వైనతేయః చ = గరుత్మంతుడను, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– నేను అసురులలో ప్రహ్లాదుడను, లెక్కపెట్టువారిలో కాలమును, మృగములలో మృగరాజగు సింహమును, పక్షులలో గరుత్మంతుడను అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– ప్రహ్లాదుడు అసురుడు. అసురకులములో జనించినవాడు. అయినను పరమభక్తాగ్రేసరుడగుటబట్టి సాక్షాత్ భగవంతుని పదవిని బొందగల్గెను. ఇట శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'ప్రహ్లాదుడను నేనే' అని చెప్పుటవలన, భక్తియొక్క పరాకాష్ఠస్థితియందు భక్తుడు భగవంతుడు ఒకటే యగునను పరమసత్యము వెల్లడియగుచున్నది. వారివారి పురుషప్రయత్నముచే జీవుడు శివుడు కాగలడని స్పష్టమగుచున్నది. క్రూరస్వభావముగల అసురజాతియందు బుట్టియు ప్రయత్నపూర్వకముగ ఆర్జింపబడిన తనయొక్క దైవీసంపదచే మహోన్నత పరమార్థస్థితిని జేబట్టి శాస్త్రాదులందు గణుతికెక్కినవాడై, భక్తశిరోమణియై తేజరిల్లుచు సాక్షాత్ భగవద్రూపుడై వెలసెను. కావున కులముకంటె గుణమే ప్రధానమని తేలుచున్నది. దీనినిబట్టి ఎట్టి నీచకులమందు జన్మించినప్పటికిని తమ ప్రయత్నాతిశయముచే జనులు మహత్తరదైవస్థితిని బడయగలరని ఋజువైనది. అసురుడే ముక్తినొంద ఇక తక్కినవారిమాట చెప్పనేల? కావున జాతి మత కుల లింగ విచక్షణలేక సర్వులును ఆధ్యాత్మికసాధనలనొనర్చి భగవత్పదము నలంకరించవచ్చును.

'కాలము' – తానేయని భగవానుడు సెలవిచ్చెను. కావున అది మహాపవిత్రమైనది. అద్దానిని వ్యర్థముచేయక, దుర్వినియోగపఱచక, నశ్వరప్రాపంచిక వస్తుసంపాదనయందే గడిపివేయక శాశ్వత దైవపదార్థాన్వేషణమునందు మాత్రమే వినియోగించవలెను.

'వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్' – గరుత్మంతుడు ఒకానొక పక్షి. హనుమంతుడు ఒకానొక కోతి. గజేంద్రుడు మృగము. అయినను వీరందఱును తమతమ భక్త్యతిశయముచేతను, నిరంతర దైవస్మరణచేతను సాక్షాత్ భగవద్రూపులు కాగల్గిరి. ఇవ్విధముగ పశుపక్ష్యాదులే ముక్తినొందుచుండ ఇక మానవు లేల ముక్తికై యత్నింపరాదు? కావున సోమరితనమునువీడి పైనదెల్పిన మహనీయులనుండి పాఠమునేర్చుకొని, యత్నపూర్వకముగ దైవసాక్షాత్కారమునొంది మానవులు తమ మానవత్వమును సార్థకము చేసికొనవలయును.

31. పవనః పవతామస్మి రామశ్శస్త్రభృతామహమ్
ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి స్రోతసామస్మి జాహ్నవీ.

టీక:– అహమ్ = నేను, పవతామ్ = పవిత్ర మొనర్చువానిలో (లేక వేగముగలవానిలో), పవనః = వాయువును, అస్మి = అయియున్నాను, శస్త్రభృతామ్ = ఆయుధమును ధరించినవారిలో, రామః = శ్రీరామచంద్రుడను, ఝషాణామ్ = చేపలలో, మకరంచ = మొసలియు, అస్మి = అయియున్నాను, స్రోతసామ్ = నదులలో, జాహ్నవీ = గంగానదిని, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:- నేను పవిత్రమొనర్చువారిలో (లేక వేగవంతులలో) వాయువును, ఆయుధమును ధరించినవారిలో శ్రీరామచంద్రుడను, చేపలలో మొసలిని, నదులలో గంగానదిని అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:- ఈ శ్లోకమందు తెలుపబడినరీతి గంగానది సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపమే. కావున అది మహాపవిత్రముగ, పాపహారకముగ నెన్నుకొనబడుచున్నది. కృష్ణుడు తాను రాముడేయని వచించుటవలన రామకృష్ణు లిరువురును ఒకే భగవత్స్వరూపమని స్పష్టమగుచున్నది.

32. సర్గాణామాదిరన్తశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున
అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహమ్.

టీక:- అర్జున = ఓ అర్జునా!. సర్గాణామ్ = సృష్టులయొక్క, ఆదిః = ఆదియు (మొదలు, లేక ఉత్పత్తి), అన్తః చ = అంతమును (లయమును), మధ్యంచ = మధ్యమును (స్థితియు), అహమ్ ఏవ (అస్మి) = నేనే అయియున్నాను, విద్యానామ్ = విద్యలలో, అధ్యాత్మవిద్యా = అధ్యాత్మవిద్యను, ప్రవదతామ్ = వాదించువారిలో, వాదః = (రాగద్వేషరహితముగ, తత్త్వనిశ్చయముకొఱకు చేయబడు) వాదమును, అహమ్ (అస్మి) = నేనైయున్నాను.

తా:- ఓ అర్జునా ! సృష్టులయొక్క ఆదిమధ్యాంతములు (ఉత్పత్తి, స్థితి, లయములు) నేనే అయియున్నాను. మఱియు, విద్యలలో అధ్యాత్మవిద్యయు, వాదించువారిలో (రాగద్వేషరహితముగ, తత్త్వనిశ్చయముకొఱకు చేయబడు) వాదమును నేనైయున్నాను.

వ్యాఖ్య:- 'అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానామ్' - ప్రపంచములో అనేక విద్యలున్నప్పటికిని, అధ్యాత్మవిద్యయే తానని భగవానుడు చెప్పుటవలన ఆ విద్యయొక్క శ్రేష్ఠత్వము బాగుగవెల్లడియగుచున్నది. ఏ విద్యవలన మనుజునకు దుఃఖరాహిత్యము, ఆనందప్రాప్తికలుగునో, పరమశాంతి చేకూరునో, అదియే అన్నిటికంటెను గొప్పదియగును. అట్టిశక్తి ఒక్క బ్రహ్మవిద్య (అధ్యాత్మవిద్య) కు మాత్రమే కలదు. కనుకనే అట్టి లోకోత్తరవిద్య తానని శ్రీకృష్ణమూర్తి పలికిరి. మనుజుడు ఏ విద్యను గడించవలెను? అను ప్రశ్నకిచట చక్కటి సమాధానమొసంగబడినది. అధ్యాత్మవిద్యను జేపట్టి జననమరణరూప సంసారబంధము నుండి విముక్తినొందుడు - అని పరమాత్మ కరుణతో బోధించుచున్నారు. లౌకికవిద్యయేదియు రానివాడైనను అక్షరమగు పరమాత్మనుగూర్చిన **విద్యగలవాడైనచో** రక్షరకుక్షియేయగును★.

'వాదః ప్రవదతామ్' - వాదము, జల్పము, వితండము - అని వాదము మూడువిధములు. (1) రాగద్వేషములు లేక కేవలము తత్త్వమును తెలిసికొను నభిలాషతో చేయబడు ప్రశ్నోత్తరాదులు వాదమనబడును. (2) పరమతములను ఖండించి తనమతమును స్థాపించుకొని, ఇతరులను జయించునిమిత్తము చేయబడు ప్రసంగము జల్పమనబడును. (3) కేవలము పరమతమును దూషించునుద్దేశ్యముతో చేయబడునది వితండమనబడును.

వీనిలో వాదమును తానని భగవానుడు చెప్పుటవలన తత్త్వనిశ్చయముకొఱకై చేయబడు రాగద్వేషరహితమగు విచారణయే ఉత్తమమని స్పష్టమగుచున్నది. కావున విజ్ఞులద్దానినే యాశ్రయించవలెను.

★ నిరక్షరస్యాపితు యస్యకుక్షౌ బ్రహ్మైవ చాభాతి స ఏవ సాక్షరః ।
సర్వాక్షరస్యాపితు యస్యచిత్తే బ్రహ్మైవ నాభాతి స్వై నిరక్షరః ॥

33. అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వన్ద్వః సామాసికస్య చ
అహమేవాక్షయః కాలో ధాతాహం విశ్వతోముఖః.

టీక:– అక్షరాణామ్ = అక్షరములలో, అకారః = 'అ' కారమును, అస్మి = అయియున్నాను, సామాసికస్య = సమాసములలో, ద్వన్ద్వః చ = 'దంద్వ' సమాసమును (అస్మి = అయియున్నాను), అక్షయః = నాశములేని, కాలః = కాలమును (లేక కాలకాలుడగు పరమేశ్వరుడను), అహమ్ ఏవ = నేనే అయియున్నాను, విశ్వతోముఖః = సర్వత్రముఖములుగల విరాట్స్వరూపియగు, ధాతా = బ్రహ్మదేవుడను (లేక కర్మఫలప్రదాతను), అహమ్ = నేనే, (అస్మి = అయియున్నాను).

తా:– నేను అక్షరములలో 'అ' కారమును, సమాసములలో ద్వంద్వసమాసమును అయియున్నాను. మఱియు నాశములేని కాలమును (కాలమునకు కాలమైనట్టి పరమేశ్వరుడను), సర్వత్రముఖములుగల కర్మఫలప్రదాతయును (లేక విరాట్స్వరూపుడగు బ్రహ్మదేవుడను) నేనే అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'విశ్వతోముఖః' - భగవంతుని సర్వతోముఖుడని వర్ణించుటచే వారి అస్తిత్వము, చూపు (దృష్టి) సర్వత్రవెలయుచున్నదని భావము. ఈ రహస్యమెఱింగినచో ఇక ఎవరు ఏ పాపమును మనస్సులోగూడ చేయజాలరు.

34. మృత్యుస్సర్వహరశ్చాహముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్
కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ నారీణాం స్మృతిర్మేధా ధృతిః క్షమా.

టీక:– సర్వహరః = సమస్తమును సంహరించునట్టి, మృత్యుః చ = మృత్యువును, భవిష్యతామ్ = ఇకముందు ఉత్పత్తికాగల సమస్తముయొక్క, ఉద్భవః చ = పుట్టుకయు, అహమ్ = నేనే, (అస్మి = అయియిన్నాను), నారీణాం = స్త్రీలయొక్క (లేక స్త్రీలలోగల), కీర్తిః = కీర్తి, శ్రీః = సంపద (లక్ష్మి), వాక్ చ = వాక్కు (సరస్వతి), స్మృతిః = జ్ఞానము, మేధా = ధారణాశక్తి గల బుద్ధియు, ధృతిః = ధైర్యము, క్షమా చ = ఓర్పున్ను, (అహమేవ = నేనే, అస్మి = అయియున్నాను).

తా:– సమస్తమును సంహరించునట్టి మృత్యువును, ఇకముందు ఉత్పత్తికాగల సమస్తముయొక్క పుట్టుకయు నేనే అయియున్నాను. మఱియు స్త్రీలలోగల కీర్తి, సంపద, వాక్కు, స్మృతిజ్ఞానము, ధారణాశక్తిగల బుద్ధి, ధైర్యము, ఓర్పు, అను ఈ ఏడుగుణములున్ను నేనే అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– స్త్రీలలోగల పై ఏడు సద్గుణములు తానేయని భగవానుడు సెలవిచ్చియున్నారు. ఈ యేడుగుణములు పురుషులందును కానవచ్చినను, పురుషులతోబాటు స్త్రీలనుగూడ సముద్ధరింపదలంచినవాడై భగవాను డీ ప్రకారముగ తెలియజేసిరి. స్త్రీలోకముపై భగవానున కెంతటి కరుణయో ఈ వాక్యముచే వెల్లడి యగుచున్నది. దీనిని బట్టి స్త్రీలు అబలలు, శక్తిహీనులు కారనియు; వారున్ను పురుషులవలె మేధాశక్తి, ధైర్యము, విద్య (వాక్కు) మొదలైనవి సంపాదించవచ్చుననియు స్పష్టపఱచినట్లైనది. ప్రయత్నముచేతను, అభ్యాసముచేతను, శ్రద్ధవల్లను ఎవరైనను అట్టి సుగుణములను సంపాదించుకొనవచ్చును. ధైర్యము, మేధాశక్తి, సహనము మొదలగు సద్గుణములు తానేయని భగవానుడు

తెలిపినందువలన వానిని సర్వులును అభ్యాసముచేపొంది తమ హృదయములను భగవన్నిలయములుగా నొనర్చుకొనవలయును. ఎచట అట్టి సుగుణములుండునో అచట సాక్షాత్ భగవానుడు కాపురముండును.

ఈశ్లోకముయొక్క రెండవపాదమునకు మఱియొక అర్థమున్ను చెప్పవచ్చును - స్వాయంభువమనువుయొక్క కొమార్తెయగు ప్రసూతి దక్షప్రజాపతిని వివాహమాడగా వారిరువురికిని ఇరువదినలుగురు కొమార్తెలు కలిగిరి. వారిలో కీర్తిదేవి, మేధాదేవి, ధృతిదేవి, స్మృతిదేవి, క్షమాదేవి కలరు. శ్రీదేవి భృగువుయొక్క కొమార్తె, వాగ్దేవి బ్రహ్మదేవునివలన గలిగినది. ఈయేడుగురును ఆ యా సద్గుణములకు అధిష్ఠాన దేవతలు. కావున "స్త్రీలలో ముఖ్యులైనట్టి కీర్తిదేవిని, ఐశ్వర్యదేవిని, వాగ్దేవిని, స్మృతిదేవిని, మేధాదేవిని, ధైర్యదేవిని, క్షమాదేవిని, నేనే అయియున్నాను," - ఎట్లు చెప్పినను ఆ సద్గుణములు భగవత్స్వరూపములనియు, వానిని జీవులు తప్పక అవలంబింపవలయుననియు తెలుపు విషయము మాత్రము సుస్పష్టము.

ఈ శ్లోకముద్వారా ముఖ్యముగ స్త్రీలకు ధర్మమార్గావలంబనమునందు, పరమార్థపథగమనమునందు విశేషప్రోత్సాహము లభించుచున్నది. ఇక వారు తమ విద్యావిషయమునగాని, ధీశక్తివిషయమునగాని నిరుత్సాహపడవలసిన పనిలేదు. వెనుకంజ వేయవలసిన పనిలేదు. పురుషులతోబాటు వారున్ను ఆసుగుణరాశినంతను తమ ప్రయత్నాతిశయముచే సాధించుకొనవచ్చును. ఏలయనిన అవి కలచోటే భగవన్నిలయము.

35. బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛందసామహమ్
మాసానాం మార్గశీర్షోఽహం ఋతూనాం కుసుమాకరః.

టీక:- తథా = ఆ ప్రకారమే, అహమ్ = నేను, సామ్నామ్ = సామవేదగానములలో, బృహత్సామ = బృహత్సామమును, ఛందసామ్ = ఛందస్సులలో (ఛందస్సుతోగూడిన మంత్రములలో), గాయత్రీ = గాయత్రియను ఛందస్సును (అట్టి ఛందస్సుతో గూడిన మంత్రమును), మాసానాం = మాసములలో, మార్గశీర్షః = మార్గశీర్షమాసమును, ఋతూనామ్ = ఋతువులలో, కుసుమాకరః = వసంతఋతువును, అహమ్ (అస్మి) = నేనైయున్నాను.

తా:- సామవేదగానములలో బృహత్సామమును, ఛందస్సులలో గాయత్రియు, మాసములలో మార్గశిరమాసమును, ఋతువులలో వసంతఋతువును నేనైయున్నాను.

వ్యాఖ్య:- 'మాసానాం మార్గశీర్షోఽస్మి' - ఈ క్రింది కారణములచే మార్గశీర్షమాసముయొక్క శ్రేష్ఠత్వము సూచితమగుచున్నది -

(1) పూర్వము మహాభారతకాలమున సంవత్సరము మార్గశీర్షమాసముతో ప్రారంభమగుచుండెడిది. (మహాభారతము - అను - 106, 109 అధ్యా). కావున అది అన్నిమాసములకును మొదటిది అయియుండెను.

(2) ధనుర్మాసకాలమగు ఆ సమయము మహాపవిత్రమైయున్నది. శాస్త్రములందును ఆ సమయమున వ్రతోపవాసాదులు సలుపువారికి గొప్ప ఫలితములు చేకూరునని వచింపబడినది.

(3) జనులకు క్రొత్తపంట చేతికివచ్చును. అందఱియొద్ద ధాన్యము పుష్కలముగ నుండును.

(4) వాల్మీకి రామాయణమునందు మార్గశీర్షమాసము సంవత్సరమునకు భూషణముగ వర్ణింపబడినది.

(5) భగవద్గీత ఈ మార్గశిరమాసమందే ఆవిర్భవించినది. (మార్గశిర శుద్ధ ఏకాదశి).

(6) అవతారపురుషులగు దత్తాత్రేయులు ఈ నెలయందే జన్మించిరి. (మార్గశిర శుద్ధపౌర్ణమి).

(7) వాతావరణము చల్లగనుండుటచే జనుల హృదయమున్ను ఉల్లాసముగ నుండును. ధ్యానాదులకది అనుకూలసమయము.

'ఋతూనాం కుసుమాకరః' - వసంతఋతువునందు చెట్లన్నియు చిగిర్చి శోభాయమానముగ నుండును. అత్తఱి వాతావరణమున్ను సమశీతోష్ణముగ నుండును. కావున ఋతువులలో నది శ్రేష్ఠముగ వర్ణింపబడెను. శ్రీరామచంద్రుడున్ను ఆ పవిత్రఋతువునందే జన్మించిరి.

36. ద్యూతం ఛలయతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్
జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతామహమ్.

టీక:– (అహం = నేను), ఛలయతాం = వంచకవ్యాపారములలో, ద్యూతమ్ = జూదమును, అస్మి = అయియున్నాను, తేజస్వినామ్ = తేజోవంతులయొక్క, తేజః = తేజస్సును (ప్రభావము), అస్మి = అయియున్నాను, జయః = జయమును, అస్మి = అయియున్నాను, వ్యవసాయః = ప్రయత్నమును, అస్మి = అయియున్నాను, సత్త్వవతామ్ = సాత్త్వికులయొక్క, సత్త్వమ్ = సత్త్వగుణమును, అహమ్ = నేను, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– వంచక వ్యాపారములలో నేను జూదమును అయియున్నాను. మఱియు నేను తేజోవంతులయొక్క తేజస్సును (ప్రభావము), (జయించువారలయొక్క) జయమును, (ప్రయత్నశీలురయొక్క) ప్రయత్నమును, (సాత్త్వికులయొక్క) సత్త్వగుణమును అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– ప్రపంచములోగల సమస్తపదార్థములందును, మంచివానియందుగాని, చెడ్డవానియందుగాని, భగవానుని అస్తిత్వముకలదు. వారి సాన్నిధ్యమే ప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములకు, క్రియలకు శక్తిని ప్రసాదించుచున్నది. ఈ సత్యమును నిరూపించుటకే భగవానుడీ విభూతియోగమున కొందఱు దేవతలను, దానవులను, జంతువులను, జడపదార్థములను, కొన్ని క్రియలనుగూడ పేర్కొనెను. సంక్షేపించి చెప్పుటవలన ఒక్కొక్క తరగతికి ఒక్కొక్కటి చెప్పుకొనుచుపోయిరి. ఏ వస్తువును జూచినను, ఏ క్రియను పరికించినను అచ్చోట సాక్షాత్ భగవానునియొక్క అస్తిత్వమును భావనచేయవలెను. ఈ ఉద్దేశ్యముచేతనే జూదవిషయ మిచట ప్రస్తావించబడినది. కాని, దానిని ప్రోత్సహించవలెననిగాని, అనుసరించవలెననిగాని, అది ఉపాదేయమనిగాని అభిప్రాయము గాదు. 'నేను మృగములలో సింహమును' అని చెప్పినంతమాత్రమున సింహముతో ఆటలాడుకొనుమని అర్థముకాదుగదా! అట్లే ఈ జూదవిషయమున్ను - అని గ్రహించుకొనవలయును.

'వ్యవసాయము' అనగా ప్రయత్నము తానని భగవానుడే పేర్కొనుటవలన మోక్షవిషయమున ప్రయత్నరహితులుగ, సోమరులుగనుండక సత్ప్రయత్నమాచరించుచుండుట శ్రేయస్కరమని తేలుచున్నది. ఎచట తేజము (ఉత్సాహము, ధైర్యము మున్నగునవి) ఉండునో, ఎచట దయయుండునో, ఎచట

సత్త్వయత్నముండునో, ఎచట సత్త్వగుణముండునో అచట తానుందునని భగవానుడు పలికిరి. కావున ఆ యా సద్గుణములను చక్కగ అలవఱచుకొనవలెను.

37. వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి పాణ్డవానాం ధనంజయః
మునీనామప్యహం వ్యాసః కవీనాముశనాకవిః.

టీక:– అహమ్ = నేను, వృష్ణీనాం = వృష్ణివంశస్థులగు యాదవులలో, వాసుదేవః = వసుదేవుని కుమారుడగు శ్రీకృష్ణుడను, అస్మి = అయియున్నాను, పాణ్డవానాం = పంచపాండవులలో, ధనంజయః = అర్జునుడను, మునీనామ్ అపి = మునులలోను, వ్యాసః = వేదవ్యాస మునీంద్రుడను, కవీనామ్ = కవులలో, ఉశనాకవిః = శుక్రాచార్యుడను (అస్మి = అయియున్నాను).

తా:– నేను వంశీయులలో వసుదేవుని పుత్రుడగు వాసుదేవుడను (శ్రీకృష్ణుడనుః, పాండవులలో అర్జుడను, మునులలో వేదవ్యాసమునీంద్రుడను, కవులలో శుక్రాచార్యుడను అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– పాండవులలో అర్జునుడును, మునులలో వ్యాసులును తానేయని భగవానుడు చెప్పుటచే గీతను వినినట్టి అర్జునుడున్ను లిఖించినట్టి వ్యాసులున్ను ఇరువురును సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపులేయని స్పష్టమగుచున్నది. కనుకనే గీతాసన్నివేశమున కింతటి మహత్తు చేకూరినది.

'కవీనాముశనాకవిః' - కవియనగా గొప్ప విజ్ఞానముగలవాడని యర్థము. ఉశనాకవియనగా భృగుమహాముని కుమారుడగు శుక్రాచార్యుడు.

38. దణ్డో దమయతామస్మి నీతిరస్మి జిగీషతామ్
మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం జ్ఞానం జ్ఞానవతామహమ్.

టీక:– అహమ్ (ఏవ) = నేనే, దమయతామ్ = దండించు (శిక్షించు) వారియొక్క, దణ్డః = శిక్షను (దండనీతి), అస్మి = అయియున్నాను, జిగీషతామ్ = జయింప నిచ్ఛగలవారియొక్క, నీతిః = (జయోపాయమగు) నీతి (సామదానభేదదణ్డములను ఉపాయములు), అస్మి = అయియున్నాను, గుహ్యానామ్ = రహస్యములలో, మౌనమ్ = మౌనమును, అస్మి = అయియున్నాను, జ్ఞానవతామ్ = జ్ఞానవంతులయొక్క, జ్ఞానమ్ చ = జ్ఞానమున్ను, (అస్మి = అయియున్నాను).

తా:– నేను దండించువారియొక్క దండనమును (శిక్షయు), జయింపనిచ్ఛగలవారియొక్క (జయోపాయమగు) నీతియు అయియున్నాను. మఱియు రహస్యములలో మౌనమును, జ్ఞానవంతులలో జ్ఞానమును నేనై యున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'నీతిరస్మి జిగీషతామ్' - నీతితో గూడిన జయమే జయము కాని, అవినీతితోగూడిన జయము జయముకానేరదు; అపజయమేయగును. కావున జయము గొప్పది కాదు, నీతితో గూడిన జయమే గొప్పదని ఈ భగవద్వాక్యమువలన స్ఫురించుచున్నది.

'మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానామ్' - మౌనము భగవత్స్వరూపము కావున వాఙ్మౌనము, మానసికమౌనము రెండింటిని సాధకులు అభ్యసించవలెను.

'జ్ఞానం జ్ఞానవతామహమ్' - జ్ఞానము సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపము కావున సర్వోత్కృష్టమైనదియగును. కావున దానిని తప్పక జేబట్టవలయును.

39. యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహమర్జున
న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్.

టీక:– అర్జునా = ఓ అర్జునా!, సర్వభూతానామ్ = సమస్తప్రాణికోట్లకు, యత్ = ఏది, బీజమ్ = మూలకారణమైయున్నదో (ఉత్పత్తికి హేతువైయున్నదో), తత్ అపి చ = అదియును, అహమ్ (అస్మి) = నేనైయున్నాను.(కిం బహునా = వేయేల), చరాచరమ్ = స్థావరజంగమాత్మకమైన, భూతమ్ = వస్తువు, యత్ స్యాత్ = ఏదికలదో, తత్ = అది, మయా వినా = నన్నువినాగా, నాస్తి = లేదు.

తా:– ఓ అర్జునా! సమస్తప్రాణికోట్లకు ఏది మూలకారణమైయున్నదో అదియు నేనే అయియున్నాను. (వెయ్యేల) స్థావరజంగమాత్మకమైన వస్తువేదియు నన్ను వినాగా లేనే లేదు (నాకంటె వేఱుగలేదు).

వ్యాఖ్య:– ఇంతదనుక తనయొక్క విభూతులను కొన్నిటిని పేర్కొని తుట్టతుదకు సమస్తము భగవత్స్వరూపమేయని శ్రీకృష్ణమూర్తి పేర్కొనుచున్నారు. సమస్తచరాచర ప్రాణికోట్లయొక్క బీజము (ఉత్పత్తి కారణము) తానేయని భగవానుడు నుడివిరి. బీజము పరమాత్మ అయియున్నపుడు మొలక మఱియొకటియగునా? కాదు. అదియు పరమాత్మయే యగును. దీనినిబట్టి చూచిన సమస్తజీవరాసులు వాస్తవముగ భగవత్స్వరూపులేకాని తదితరులుకారని స్పష్టమగుచున్నది. కావున వారు అల్పులుకారు, పాపులుకారు.

'ప్రతిప్రాణియు ఘనీభూతమగు ఆత్మరూపమేయగును' - అల్పత్వనీచత్వాదులన్నియు జీవులు కల్పించుకొనినవేకాని వాస్తవములుకావు. జీవుని యథార్థరూపము పరబ్రహ్మమే యగును. ఈ సత్యమును నిరూపించుటకొఱకే సమస్తచరాచర ప్రాణుల యొక్క బీజము తానని భగవాను డిచట పలికిరి. మరియు దైవమువినాగా ఏ ప్రాణియులేదని ఇచట స్పష్టముగా చెప్పబడుటచే ఇక జీవులు అల్పులని, తక్కువజాతి వారని చెప్పు వాదనలన్నియు నిరాధారములుకాక మఱేమికాగలవు? కాబట్టి ప్రతిజీవియు తన బీజము, తన మూలము సాక్షాత్ పరమాత్మయేయని నిశ్చయించి ఉపాధిభావమును వీడి, తాను వాస్తవముగ భగవద్రూపుడేయను భావముగల్గి ధైర్యోపేతుడై, స్వస్వరూపానుసంధానపరుడై యుండవలెను.

40. నాన్తోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరన్తప
ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతేర్విస్తరో మయా.

టీక:– పరన్తప = ఓ అర్జునా!, మమ = నాయొక్క, దివ్యానామ్ = దివ్యములైన (అద్భుతములైన), విభూతీనామ్ = విభూతులకు (స్వరూపవిస్తారములకు), అన్తః = అంతము, న అస్తి = లేదు, తు = అయినను, ఏషః = ఈ, విభూతేః = విభూతియొక్క, విస్తరః = వివరణము, ఉద్దేశతః = సంక్షేపముగ, మయా = నాచేత, ప్రోక్తః = చెప్పబడినది.

తా:– ఓ అర్జునా! నాయొక్క దివ్యములైన విభూతులకు అంతములేదు. అయినను కొన్నిటిని సంక్షేపముగ నేనిపుడు వివరించి చెప్పితిని.

వ్యాఖ్య:– భగవానుడు అనంతుడగుటవలన వారి విభూతులకును అంతముండదు. కావున సంక్షేపముగ నిట వివరించి చెప్పబడినది.

41. యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోఽంశ సమ్భవమ్.

టీక:– విభూతిమత్ = ఐశ్వర్యయుక్తమైనదియు, శ్రీమత్ = కాంతివంతమైనదియు (నిర్మలమైనదియు), ఊర్జితమ్ ఏవ వా = ఉత్సాహముతో గూడినదియు (శక్తివంతమైనదియు) నగు, సత్త్వమ్ = వస్తువు (లేక ప్రాణి), యత్ యత్ = ఏదియేది (కలదో), తత్ తత్ = ఆయా వస్తువును లేక ప్రాణిని, మమ = నాయొక్క, తేజోఽంశసమ్భవమ్ ఏవ = తేజస్సు (శక్తి) యొక్క అంశము వలన గలిగినదానినిగనే, త్వమ్ = నీవు, అవగచ్ఛ = తెలిసికొనుము.

తా:– (ఈ ప్రపంచమున) ఐశ్వర్యయుక్తమైనదియు, కాంతివంతమైనదియు (నిర్మలమైనదియు), ఉత్సాహముతో గూడినదియు (శక్తివంతమైనదియు) నగు వస్తువు (లేక ప్రాణి) ఏది యేది కలదో అదియది నాతేజస్సుయొక్క అంశమువలన కలిగిన దానినిగనే నీవెఱంగుము.

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానైశ్వర్యము, మనోనిర్మలత్వము(బాహ్యాభ్యంతరశుద్ధి), ధర్మముయెడల, మోక్షముయెడల ఉత్సాహము ఎచటనుండునో అచట సాక్షాత్ పరమాత్మవెలుగుచున్నారని గ్రహింపనగును. భగవత్తేజముయొక్క అంశమువలన అట్టి పవిత్రగుణము సంభవించునని చెప్పుటవలన భగవత్తేజము, ఈశ్వరీయశక్తి అనంతమని, అందలి ఏ ఒకానొక అంశమువలననో ఇట్టి ఉత్తమవిభూతి, ఉత్సాహాది సద్గుణములు సంభవించునని తెలియుచున్నది. కాబట్టి జనులట్టి సద్గుణములకు తమహృదయములందుస్థానమొసంగి తద్ద్వారా భగవత్సాన్నిధ్యమును అనుభూతమొనర్చుకొనవలెను. మఱియు ఆ ప్రకారములైన సుగుణము లెవనియందున్నను, ఆతడేజాతివాడైనను భగవంతునివలె వంద్యుడేయగును.

42. అథవా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన★ తవార్జున
విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితోజగత్.

టీక:– అర్జున = అర్జునా!, అథవా = లేక, బహునా = విస్తారమైన, ఏతేన = ఈ, జ్ఞాతేన = గ్రహింపబడినదానిచే (విభూతి) జ్ఞానముచే, తవ = నీకు, కిమ్ = ఏమిప్రయోజనము?, అహమ్ = నేను, ఇదమ్ = ఈ, కృత్స్నమ్ = సమస్తమైన, జగత్ = జగత్తును, ఏకాంశేన = ఒక్క అంశముచేత (ఏకభాగముచేత), విష్టభ్య = వ్యాపించి, స్థితః = ఉన్నాను.

తా:– అర్జునా! లేక, విస్తారమైన ఈ (విభూతి) జ్ఞానముచే నీ కేమి ప్రయోజనము? నేనీ జగత్తునంతను ఒక్క అంశముచేత వ్యాపించియున్నాను (అని తెలిసికొనుము).

★ జ్ఞానేన -- పాఠాన్తరము

వ్యాఖ్య:- ఈ ప్రకారముగ భగద్విభూతిని ఎంత తెలిసికొనినను, ఇంకను తెలిసికొనవలసినది మిగిలియేయుండును గావున, అంతములేని ఈ వర్ణనలవలన నీకేమి ప్రయోజనమని భగవాను డర్జుననకు హితబోధచేయుచున్నారు. అవియన్నియు ఏ ఒక్కపరమాత్మ చైతన్యముచే వ్యాపింపబడియున్నవో, ధరింపబడియున్నవో ఆ ఒక్కదానిని తెలిసికొనినచాలునని వచించుటయగును. ఈ జగత్తంతయు పరమాత్మయొక్క ఒకానొక అంశముచేతనే వ్యాపింపబడియున్నదని చెప్పబడుటచే భగవానుని అనంతశక్తి, విశ్వవ్యాపకత్వము వెల్లడియగుచున్నది. ఈ అనంతకోటి బ్రహ్మాండములన్నియు ఎంతయో విశాలములయినవి. అయినను భగవానుని ఏ ఒక్క అంశముచేతనో అవియన్నియు వ్యాపింపబడియున్నవి. ఇంకను ఎన్ని అంశములో మిగిలియున్నవి.

'పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి' అను పురుషసూక్తవచన మీయర్థమునే ప్రస్ఫుటీకరించుచున్నది. దీనినిబట్టి భగవానునిముందు ఈ విశ్వమంతయు ఎంత అల్పమైనదో ద్యోతకమగుచున్నది. మఱియు ఏ మహనీయుని ఒకానొక అంశముచే ఈ జగత్తంతయు పరివ్యాప్తమైయున్నదో అట్టి పరమాత్మయొక్క అఖండ శక్తికి మనుజుడు జోహారులర్పింపవలసియున్నాడు. అట్టి సర్వేశ్వరుని వినమ్రచిత్తుడై అనన్యభక్తితో సేవించవలసియున్నాడు. వారి అనంత శక్తిని, విశ్వవ్యాపకత్వమును, విరాడ్రూపమును తలంచుకొని అల్పుడగు జీవుడు తన గర్వమును, అహంకారమును పారద్రోలవలెను. ఆతని ధనముగాని, అధికారముగాని, బలముగాని, శక్తిగాని, సర్వేశ్వరుని అనంతతేజముయొద్ద ఏపాటిది? ఇంతియేకాదు. ఇంకను పైకిపోయి విచారించినచో, ఈ దృశ్యజాతమంతయు మిథ్యయై, కల్పితమై యున్నట్లు తెలియగలదు. సత్యవస్తు వొక్క పరమాత్మయే అయియున్నాడు. అసత్యవస్తు వెంత పెద్దదైనను, గొప్పదైనను దానికి విలువ ఒకింతైననులేదు. స్వప్నప్రపంచ మెంత గొప్పదైనను జాగ్రతునిముందు తీసికట్టేకదా! కాబట్టి ఈ రహస్యములన్నిటిని తెలిసికొని జీవుడు తన అహంభావమును, దర్పమును పారవైచి పరమాత్మను శరణుబొంది కృతార్థుడుకావలెను. ఈ విభూతియోగమువలన నేర్చుకొనుపాఠ మిదియే.

ప్ర:- ఈ జగత్తంతయు దేనిచే వ్యాప్తమైయున్నది?

ఉ:- పరమాత్మయొక్క ఒకానొక అంశముచే వ్యాప్తమైయున్నది. (భగవత్స్వరూపమునం దీ విశ్వమంతయు పరిగణింపబడజాలనంత అల్పమై యున్నదని భావము).

ఓమ్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అక్షరపరబ్రహ్మయోగోనామ
దశమోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును, శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదమునగు శ్రీ భగవద్గీతలందు విభూతియోగమను
పదియవ అధ్యాయము

ఓమ్ తత్ సత్

ॐ

శ్రీ భగవద్గీత

అథ ఏకాదశోఽధ్యాయః

పదునొకండవ అధ్యాయము

విశ్వరూపసందర్శనయోగః

విశ్వరూపసందర్శనయోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు :-

'విశ్వరూపసందర్శనయోగము' - అర్జునుని ప్రార్థన ననుసరించి భగవానుడు తన విశ్వరూపము నాతనికి జూపించిరి. ఈ అధ్యాయమునందలి యెక్కువభాగము ఆ విశ్వరూపముయొక్క వర్ణనలతోను, అట్టి విశ్వరూపియగు భగవానునకు అర్జునుడు గావించిన స్తోత్రములతోను గూడియుండుటబట్టియు సాక్షాత్ భగవానునియొక్క విశ్వరూపసందర్శనము అర్జునునకు లభించిన యధ్యాయమగుటచేతను దీనికి 'విశ్వరూపసందర్శనయోగము'ను పేరు కలిగినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

(1) విశ్వరూపమును జూపవలసినదిగా అర్జునుడు భగవానుని ప్రార్థించుట - (1 శ్లో॥ నుండి 4 శ్లో॥ వఱకు)

(2) భగవానుడు తన విశ్వరూపమును వర్ణించుట - (5 శ్లో॥ నుండి 8 శ్లో॥ వఱకు)

(3) సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకు విశ్వరూపమును వర్ణించి చెప్పుట - (9శ్లో ॥ నుండి 14శ్లో ॥ వఱకు)

(4) అర్జునుడు భగవానుని విశ్వరూపమును దర్శించుట, స్తుతించుట - (15 శ్లో॥ నుండి 31 శ్లో॥ వఱకు)

(5) భగవానుడు తనశక్తిని వెల్లడించుచు యుద్ధమొనర్చుటకై అర్జునుని ప్రోత్సహింప జేయుట - (32 శ్లో॥ నుండి 34 శ్లో॥ వఱకు)

(6) విశ్వరూపమును జూచి భీతిల్లిన అర్జునుడు భగవానుని స్తుతించుట, చతుర్భుజరూపము తిరిగి గ్రహించులాగున ప్రార్థించుట - (35 శ్లో॥ నుండి 46 శ్లో॥ వఱకు)

(7) భగవానుడు విశ్వరూపసందర్శనమహిమను చెప్పుట, తిరిగి సౌమ్యరూపమును గ్రహించుట - (47 శ్లో॥ నుండి 50 శ్లో॥ వఱకు)